

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему:

«ПОЛТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ
ПОЛТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ»

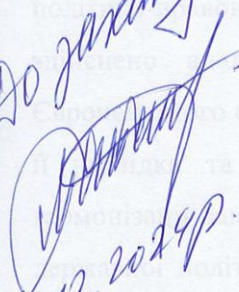
Студент 2 курсу магістратури заочної
форми навчання спеціальності
281 «Публічне управління та
адміністрування» освітньо-професійної
програми «Державна служба»
Данилов Тарас Валерійович

Науковий керівник
к.ю.н., доцент

Майснер Андрій Васильович

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень із праць інших авторів
без відповідних посилань

Студент Данилов Т. В.

До захисту

12.12.2024р.

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри
публічної політики від « 06 » грудня 2024 р., протокол № 5

Завідувачка кафедри публічної політики, докторка юридичних наук,
професорка Корчак Наталія Миколаївна

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Данилов Т.В. Політико-правові засади запобігання та протидії політичній корупції в Україні. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2024.

Звіт анотації.

У кваліфікаційній магістерській роботі проведено аналіз системи політико-правових засад запобігання та протидії політичній корупції в Україні, здійснено аналіз практики запобігання політичній корупції в країнах Європейського союзу, досліджено передумови виникнення політичної корупції, її наслідки та вплив на державотворчі процеси, надано пропозиції для гармонізації законодавства у вказаній сфері, визначено пріоритетні напрямки державної політики запобігання і протидії політичній корупції, обґрунтовано можливості імплементації досвіду європейських країн щодо протидії політичній корупції. Отримані результати можуть бути застосовані для подальших науково-дослідних розробок теоретико-методологічних питань, пов'язаних з протидією політичній корупції, посиленню ролі новостворених антикорупційних органів в системі державних органів України.

Ключові слова: держава, державне управління, корупція, політика, політична корупція, запобігання корупції, протидія політичній корупції вироблення публічної політики, здійснення публічної політики, вплив корупції.

ANNOTATION

DANYLOV T. Political and legal principles of preventing and counteraction to corruption in Ukraine. – Qualifying master's thesis on the rights of the manuscript.

Qualifying master's thesis for the degree of higher education of the second (master's) level of the field of knowledge 28 "Public administration and administration", specialty 281 "Public administration and administration". – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2021.

Contents of the instruction.

The qualification master's thesis for the degree of higher education of the second (master's) level of knowledge 28 "Public administration and administration", specialty 281 "Public administration and administration". – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2021. The qualifying master's thesis analyzes the system of political and legal principles of preventing and counteraction to political corruption in Ukraine, analyzes the practice of preventing political corruption in the European Union, examines the preconditions for political corruption, its consequences and impact on state-building processes, provides proposals for harmonization of legislation in this area, the priority areas of state policy to prevent and counteraction to political corruption are identified, the possibilities of implementing the experience of European countries in counteraction to political corruption are substantiated. The obtained results can be used for further research and development of theoretical and methodological issues related to counteraction to political corruption, strengthening the role of newly created anti-corruption bodies in the system of state bodies of Ukraine.

Keywords: state, public administration, corruption, politics, political corruption, prevention of corruption, counteraction to political corruption, development of public policy, implementation of public policy, influence of corruption.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС.....	10
1.1. Огляд наукових досліджень корупції як соціального явища.....	10
1.2. Система управління запобіганню і протидії корупції в Україні.....	22
1.3. Аналіз практики запобігання політичній корупції в країнах ЄС	39
Висновки до Розділу 1.....	47
РОЗДІЛ 2 ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ.....	49
2.1. Аналіз основних засад виникнення політичної корупції в Україні..	49
2.2. Наслідки політичної корупції та її вплив на державотворчі процеси	63
2.3. Дослідження впливу політичної корупції на прийняття державно- управлінських рішень.....	65
Висновки до Розділу 2.....	69
РОЗДІЛ 3 ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ.....	71
3.1. Вдосконалення законодавства щодо протидії політичній корупції в Україні.....	71
3.2. Імплементация досвіду інших країн щодо протидії політичній корупції.....	76
Висновки до Розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

АРМА	— Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів
ВАС	— Вищий антикорупційний суд
ВРУ	— Верховна рада України
ДБР	— Державне бюро розслідувань
ГПУ	— Генеральна прокуратура України
ЄС	— Європейський союз
ЗМІ	— Засоби масової інформації
КМУ	— Кабінет Міністрів України
МВС	— Міністерство внутрішніх справ
НАБУ	— Національне антикорупційне бюро України
НАЗК	— Національне агентство з питань запобігання корупції
НП	— Національна поліція
ООН	— Організації Об'єднаних Націй
ПФГ	— Промислово-фінансові групи
КК	— Кримінальний кодекс України
КПК	— Кримінальний процесуальний кодекс України
САП	— Спеціалізована антикорупційна прокуратура
СБУ	— Служба безпеки України
ЦСЗК	— Центральна служба запобігання корупції

ВСТУП

Актуальність теми цього дослідження в тому, що таке негативне суспільне явище, як корупція призводить до деградації державності, підриває державний авторитет та знищує довіру громадян до влади. Без розуміння причин політичної корупції неможливо в повній мірі досягнути сутність корупції та ефективно їй протидіяти. Особи, які причетні до державної політики в різних сферах, є суб'єктами політичної корупції. На державному рівні — це, насамперед, президент України, народні депутати України, керівники центральних органів виконавчої влади, державні службовці.

Дослідження щодо корупції єдині в наступному: це явище практично неможливо повністю викоринити, однак видається можливим зменшити обсяги, ступінь впливу на соціально-економічні, політичні та інші процеси в суспільстві. До сучасних засобів протидії корупції слід віднести відокремлення політичних процесів від бізнесу, проведення чесних та відкритих виборів політичних партій та їх представників, формування судової гілки влади, яка буде дійсно незалежною від будь-якого впливу, реорганізація системи контролю політичних суб'єктів, зміна світогляду громадян та нульова толерантність до корупції.

Варто зауважити, що у світовій історії до сих пір не існувало держави, яка б жодного разу не стикалась із фактом корупції, оскільки це явищем є всюдишним і на жаль невід'ємним елементом громадянського суспільства. У цій роботі нами буде проаналізовано частоту її проявів та масштаби в різних державах світу. Корупція це сильний стримуючий чинник, який заважає своєчасно та результативно здійснювати необхідні економічні, соціальні та політичні трансформації в державі. Саме тому, високорозвинені країни направляють величезний обсяг ресурсів та сил на ліквідацію наслідків корупції та запобігання її проявів. Насамперед, це реалізується через розроблення та втілення комплексу нормативно-правових та інституційних заходів, що реалізуються в рамках державної антикорупційної політики.

Метою цієї магістерської роботи є дослідження системи протидії політичній корупції й надання пропозицій щодо вдосконалення законодавства у вказаній сфері.

Поставлена мета передбачає виконання наступних **завдань**:

- узагальнити наукові дослідження поняття про «політичну корупцію», як соціальне явище;
- дослідити систему державного управління у сфері запобігання і протидії політичній корупції в Україні;
- проаналізувати міжнародний досвід протидії політичній корупції в країнах ЄС;
- охарактеризувати основні чинники, які є причиною виникнення політичної корупції в Україні;
- виокремити наслідки політичної корупції та її вплив на державотворчі процеси;
- узагальнити вплив політичної корупції на прийняття державно-управлінських рішень;
- надати пропозиції щодо вдосконалення законодавства щодо протидії політичній корупції в Україні;
- розглянути пріоритетні напрями імплементації досвіду інших країн щодо протидії політичній корупції.

Для досягнення поставленої в дипломній роботі мети, використовувалися міжнародні та вітчизняні нормативно-правові акти щодо запобігання та протидії корупції, науково-теоретичні підручники та публікації закордонних (Інге Амундсен, Дж. Джекобс, Дж. Крамер, Л. Йохансен, К. Уоллес, К. Херфер, Р. Хислоп, А. Шайо, К.Х. Педерсен, С. Коткіна, М. Філпа, К. Ріда та ін.) та вітчизняних (І. Рейтерович, І. Басанцов, Є. Невмержицький, В. Дерєга, В. Журавський, М. Михальченко, О. Михальченко, І. Сікора, А. Сафоненко, С. Телешун, Ю. Таран, Є. Перегуда, В. Щербань, Д.Квон, О. Рудик та ін.) вчених та дослідників корупційних проявів, електронні ресурси в мережі інтернет, щодо поглядів журналістів-аналітиків, експертів громадянського суспільства

(Л. Гонюкова, Л. Гаврилюк, Р. Войтюк, І. Бочарніков та ін.), проєкти доповідей та звіти уповноважених органів на реалізацію політики для запобігання та протидії корупції.

Об'єкт дослідження — політична корупція в публічному управлінні й адмініструванні.

Предмет дослідження — напрями удосконалення державної політики у сфері запобігання і протидії політичній корупції.

Методи дослідження. Використання *системного підходу* у дослідженні дозволило визначити сутність «політичної корупції» та її вияви в системі органів влади.

Інституціональний метод — дав змогу проаналізувати систему управління, діяльність яких спрямована на запобігання та протидію корупції.

Метод компаративного аналізу — дав змогу виявити найефективніші сторони організації суспільства та антикорупційної політики в країнах ЄС із подальшою імплементацією визначених сильних сторін в українські реалії через впровадження стандартів урядових та неурядових організацій у сферу протидії політичній корупції, з урахуванням вітчизняних особливостей та реалій.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у теоретичному обґрунтуванні та розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення антикорупційного законодавства України, збільшення ролі та значення новостворених антикорупційних органів в системі державних органів України. Найбільш значущі результати дослідження, представлені нижче:

- узагальнено наукові дослідження поняття про «політичну корупцію»;
- досліджено систему управління запобіганням і протидією корупції, виділено необхідні елементи системи запобігання корупції;
- проаналізовано європейський досвід функціонування систем запобігання корупції на прикладі країн членів ЄС Франції та Фінляндії;
- встановлено чинники які є причиною виникнення політичної корупції в Україні;

- проведено аналіз нормативно-правових документів, встановлено причини низької ефективності антикорупційних органів;
- досліджено можливість імплементації кращих зарубіжних практик для ефективної боротьби з корупцією в Україні.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати можуть бути застосовані для подальших науково-дослідних розробок теоретико-методологічних питань, пов'язаних з дослідженням можливості імплементації кращих зарубіжних практик у боротьбі з корупцією в Україні, посилення ефективності новостворених антикорупційних органів, створення умов для недопущення викривлення чи зловживання правом з метою уникнення відповідальності за корупційні правопорушення. Методологічні підходи до розуміння проблеми зловживання правом обговорювалися на міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. Тези конференції були опубліковані:

Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи. Робота містить вступ, три розділи, поділені на підрозділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг 100 сторінок, де основна частина займає 84 сторінки. Список використаних джерел складається з 91 найменувань на 9 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

1.1. Огляд наукових досліджень корупції, як соціального явища

Дослідники та науковці різних галузей працюють над корупційною проблематикою, не один десяток років, присвячують вивченню цієї проблеми наукові праці, обговорюють на наукових конференціях, тому вона є в достатній мірі розробленою в площині багатьох наук і обґрунтована відповідно до предмета свого дослідження.

Визнання корупції, як «проблеми, що властива всім суспільствам» [26], відбулося на міжнародному рівні з прийняттям відповідної Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції [26] у 2003 році.

Цей документ став основним міжнародним інструментом боротьби з корупцією. Конвенцію підписали 140 країн, а ратифікували 180 держав. Україна ратифікувала Конвенцію у 2006 році, а у 2010 році вона набрала чинності, як частина законодавства України [76]. У Конвенції ООН проти корупції відсутнє визначення поняття політичної корупції. Тому слід розглянути кілька дефініцій, які найбільш точно визначають політичну корупцію. Одна з них запропонована Дж. Крамером. Політичну корупцію він розглядає, як «поведінку осіб, покликаних виконувати функції держави, які відходять від формальних компонентів — власних обов'язків та повноважень, прав і зобов'язань визначених посадою для того, одержання особистої вигоди» [28, с. 214].

У розробленому відповідно до проєкту «Прозорість та доброчесність публічного сектору» за сприяння Програми розвитку ООН - навчальному посібнику «Антикорупційний урок», термін політична корупція визначено як «поведінку осіб, які покликані виконувати функції держави, за якої вони відходять від обов'язків та прав державної посади щоб одержати особисту

(матеріальну) вигоду» [41]. «Фінансування виборчих кампаній, яке прямо чи опосередковано передбачає надання фінансової підтримки чи інших ресурсів партіям чи окремим їх представникам - приватним особам, підкуп виборців, залучення посадових осіб до неопосередкованої участі у виборчій кампанії; примушування посадовими особами керівного складу підлеглих працівників віддати свій голос під час виборів за визначену політичну партію чи окремого кандидата, оплата виборчої кампанії за кошти держави понад встановлені законом межі або використання ресурсу державних підприємств для надання додаткових можливостей партіям, наприклад, використання державних ЗМІ, тощо – усе вищенаведене також відноситься до політичної корупції» [41].

Наукова дискусія щодо проблеми політичної корупції в Україні говорить про те, що її вирішення потребує в першу чергу політичної волі влади, залучення громадянського суспільства та освітлення її негативних наслідків у ЗМІ. У науковій праці В. Журавського, М. Михальченка, О. Михальченка «Корупція в Україні — не політика», вчені наголошують на необхідності «всебічного осмислення проблеми корупції, мобілізації органів влади і громадянського суспільства для протидії корупції, розроблення політичної стратегії, що є актуальним питанням, як науки, так і практики модернізації сучасної України» [18, с. 5]. Вони аналізують проблеми взаємозв'язку політики й корупції і доходять висновку, що «причини політичної корупції полягають не лише в неефективності владних структур, а й у пасивній ролі громадянського суспільства у вирішенні цієї проблеми» [18, с. 5].

З цього приводу Г. Кохан у монографії «Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз» зазначав: «жодний політичний режим у т. ч. й розвинена демократія не передбачає абсолютного захисту від корупції» [27, с.4]. «Довіра до дій влади та легітимності рішень в очах громадян буде нівелюватися якщо в суспільстві існує корупція. Це негативне суспільне явище ставить під загрозу фундаментальні цінності суспільства та суверенітет держави в цілому. Незалежна судова гілка влади, відсутність тиску на свободу

слова, вільні ЗМІ, дотримання процедури прозорих виборів – цим визначається здатність демократії протистояти політичній корупції» [27, с. 4].

Вітчизняні дослідники тривалий час вивчають проблеми такого явища, як політична корупція. Зокрема, цьому питанню приділяли увагу такі науковці, як І. Рейтерович, С. Телешун, Є. Невмержицький, О. Рудик, А. Сафоненко, Є. Перегуда, І. Сікора, Ю. Таран, В. Щербаньта ін. Серед зарубіжних авторів варто відзначити К. Херфера, М. Філпа, К.Х. Педерсена, А. Шайо, Л. Йохансена, Р. Хислопа, С. Коткіна, К. Уоллеса, К. Ріда та ін.

Антикорупційні заходи були предметом дослідження вчених правників у різних галузях права — конституційного, кримінального, адміністративного. Серед них В. Олуйка, В. Авер'янова, О. Кальмана, М. Мельник, І. Коліушка, Н. Нижник, С. Петкова, С. Дубенко, та інші.

Заслугове на увагу аналітична доповідь Центру Разумкова «Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії» опублікована в мережі інтернет (2009). В аналізі результатів фахової дискусії з питань політичної корупції [42] наведено підходи для тлумачення терміну «політична корупція», визначено потенційних суб'єктів, останні тенденції в Україні, сфери та поширені випадки прояву, та чинники, на вплив яких необхідно звертати увагу для визначення рівня ефективності протидії такому негативному явищу як «політична корупція».

Науковець М. Джонстон серед причин, які впливають на типи корупції в суспільстві, називав «соціальну прихильність та звичаї, тобто політичну культуру; наявність чи відсутність підтримки уряду; родинні зв'язки» [85, с. 461]. М. Джонсон у книзі «Політичні наслідки корупції: переоцінка» протиставляє «норми та обов'язки державних службовців правилам, які затверджені нормативними документами та є офіційними; ключові риси політичного процесу, в тому числі швидкість виключення з політичного процесу корупційних складових; впровадження антикорупційних законів; рівень економічного розвитку і відносний розмір державного сектору» [85, с. 459–477].

Дослідження проблеми запобігання політичній корупції насамперед потребує вивчення такого складного феномену як корупція. Розуміння її складових елементів та природи є невід'ємною частиною нашого дослідження. Правильна оцінка того, як діє та як влаштована політична корупція дасть нам змогу виокремити її від інших видів корупції та нечесної поведінки.

Для того, аби суспільство могло довгий час існувати та розвиватися потрібен певний набір компонентів, аби людина, яка є частиною цієї складної соціальної системи, у процесі людських взаємин могла вільно задовольняти свої потреби. Такими компонентами є ресурси. Логічним буде сказати, що сильніші — можуть дістати бажане використовуючи свою силу й тут немає місця для корупції, така відповідь буде вірною, але подібна поведінка притаманна у більшій частині для первісних суспільств, коли племена здійснювали напади один на одного переслідуючи певну ціль, до якої можна віднести в тому числі і отримання ресурсів.

Поступово управління суспільством розвивалось і людська влада, яка на початкових етапах була побудована на силі, стала набувати нових форм правління, які отримали назву деспотії. Така форма державного устрою була основана на необмеженій владі правителя, відповідно розподіл ресурсів відбувався на користь тих, хто був наближений до останнього. З часом почала відбуватися певного роду демократизація урядів до того моменту, коли суспільство набуло вигляду певної сукупності взаємних політичних, соціальних та інших прав та обов'язків громадян перед державою. Тому розподільча функція уряду в цей момент є надзвичайно важливою, оскільки він створює відповідні правила, аби ці ресурси були розподілені між усіма рівномірно. Коли починається розподіл на свій розсуд, відповідно, ті хто є частиною уряду, дістають більше для себе, своїх близьких або коли хтось вступає в приватні зв'язки з представниками публічної влади, задля отримання певної вигоди для себе.

Отже, у момент розподілу державних ресурсів виникає корупція, вона призводить до дискримінації одних людей на користь інших, через порушення

моделі, в якій держава мусить створювати рівні умови та можливості для всіх. Взаємини, які виникають всередині суспільства називають соціальними, а від так і корупція це явище соціальне.

Сюзан Роуз-Аккерман, через економічний підхід розглядає корупцію, як «форму соціального обміну, а хабарі, як частину трансакційних виплат на противагу бюрократичному апарату, отже, прискорення прийняття управлінських рішень сприяє більш ефективному господарюванню» [53, с.30–31].

Потрібно зауважити, що людина по своїй природі егоїстична і їй властиве бажання отримувати більше, ніж вона вклала зусиль (інвестувала), тому певною мірою людина схильна до обману, але через соціальну взаємодію (змогу контролювати один одного) такі випадки є поодинокими.

Обман, нечесна поведінка та шахрайство не є корупцією, вони можуть бути поєднані, але на відміну від корупції з більшою частиною шахрайських вчинків бореться кримінальний кодекс, а сам факт зловживання владою робить корупцію особливою, адже її діагностувати важче, з огляду на той факт, що люди, які розробляють відповідні закони, можуть бути втягнуті в специфічні відносини, вони можуть створювати відповідне законодавство, але таке, яке б не могло покарати їх самих.

Для підтвердження вищезазначеного, хотілося б навести цікаве аналітичне дослідження Д. Гамбета, у своїй статті автор зазначає, що використання поняття «корупція» в науковій літературі «не завжди доречне, адже не всі дії, які мають корупційні наслідки чи походять від соціального занепаду, можна вважати проявами корупції» [7, с.29] й говорить, що «корупція — це явище, що від початку має свої особливі риси, які відрізняють її від інших форм правопорушень, що можуть мати корупційні наслідки» [7, с.30]. Для цього було вибудовано декілька типів визначення корупції, «перший тип зосереджений на державному апараті, де необхідною умовою є наявність офіційної влади, якою можна зловживати на свою користь або ж на користь третіх осіб» [7, с.35].

«Другий тип зосереджений на суспільному інтересі, коли особа в той чи інший спосіб набуває довіри, а потім нехтує нею задля отримання певних преференцій для себе — це можна вважати корупцією» [7, с.36].

Хоча корупцію почали досліджувати не так давно, саме це явище зовсім не нове. Сутність, причини, умови виникнення і функціонування, сфери й масштаби, в яких проявляється корупція, негативні наслідки та надання оцінки цим наслідкам — були по різному оцінені в різні періоди розвитку науки і практики. Прикладом цього можуть слугувати праці філософів, які заслуговують на увагу, хоча вони й не досліджували корупцію як явище, але аналізуючи їх судження можна зрозуміти, що вони оцінювали корупцію через призму морально-етичних норм, так В. Пащенко у своїй праці, зазначає, що «ще в античні часи зародилися думки про невмирущі загальнолюдські цінності, про правила спілкування між людьми та моральні взаємини між ними» [39, с. 12].

Саме ці установи лягли в основу взаємовідносин між людьми й у майбутньому сформували фундамент на якому будувалися праці філософів, тому важливим буде в першу чергу звернутися до першоджерел, пам'яток античної думки, від так феномен корупції можемо прослідкувати в працях Платона, який через порівняння справедливого й несправедливого висвітлював проблеми полісу. На йому думку, вісь, на якій тримається і створюється держава базується в першу чергу саме на справедливості, і коли правителі нехтують цією умовою, як наслідок відбудеться занепад навіть самого ідеального полісу. Жадібність правителів є джерелом занепаду держав. Управляти державою на думку Платона, має людина, з високими моральними якостями «... саме в такій державі правитимуть люди насправді багаті — але не золотом, а тим, що становить багатство щасливої людини: добродесним і розсудливим життям. Коли ж люди вбогі і спрагли домособистого благополуччя люди отримують доступ до влади, до загального добра, метикуючи, як би звідти урвати для себе ласий шматок, тоді немає й мови про добрий державний устрій. Влада неминуче стає предметом чвар...» [13, с.217].

Аристотель у своїй праці «Політика» говорить, що боротьба з такого роду поведінкою — це, насамперед, стабільність всередині держави, якщо не приділяти уваги вказаній проблемі, то це неминуче призведе, якщо не до загибелі держави, то до її виродження.: «... ті форми державного устрою, які спрямовують до загального щастя, є, з огляду на засади справедливості, правильними. Ті ж форми, де віддається перевага особистій користі правителів, — помилкові...» [13, с. 219], «... найголовніше для будь-якого державного устрою — це, через відповідні закони та решту постанов, налагодити таку систему правління, аби урядовці не мали змоги перетворювати її на джерело своєї корисливості... коли ж народ має думку, що власті розкрадають державне майно, він ремствує...» [1, с.147].

Отже, представники класичного підходу Платон та Аристотель розуміли корупцію, як феномен, де відбувається порушення загальноприйнятих норм справедливості й доброчесності та відступ від морально-етичних норм суспільства, що обов'язково в кінцевому результаті призведе до занепаду держави. Про доцільність таких норм можна провести певне комплексне дослідження з урахуванням та аналізом більш складних ситуацій, тому вважати їх необхідними елементами для розуміння багатогранного поняття корупції до категорій, що стосуються моральності дій, буде неправильним, але водночас більша частина форм корупції — неетичні, адже вони порушують закони, які вважаються справедливими.

Зрозуміло, що спектр прав і свобод громадян того часу, значно відокремлювалися від сучасних форм організації суспільства, наприклад підставами для обмеження в громадянських правах були: стать, вік, факт проходження військової служби, вчинення певних проступків. Але водночас «повноправний громадянин мав низку визначених прав: рівність перед законом, право законодавчої ініціативи, обирати й бути обраним на державні посади, право на звернення до суду для захисту своїх прав, право володіння землею та ін.» [33, с.37].

У такому випадку можна сказати, що мова йде про певного роду наявність соціального права — коли громадянин держави може безумовно здобувати визначені та гарантовані законом права. Коли виникає корупція, такі права порушуються, через свавільний розподіл державних ресурсів, відсутність реалізації соціальних прав, коли одні особи можуть здобувати більше за інших. Як наслідок корупція призводить до отримання користі привілейованою частиною людей та дискримінації інших за умови оптимального розподілу ресурсів.

Цікавим фактом є те, що філософи приділяли увагу виключно вищим щаблям влади, а питання укорінення корупційних традицій і практик на «низьких» рівнях так і не було розкритим.

Проблема корупції в Україні у вітчизняному науковому дискурсі й досі залишається недостатньо вивчена. Вона представлена фрагментарно й не націлена на огляд більш вузького розуміння «політичної корупції», а також приділено мало уваги проблемі запобігання політичній корупції в Україні.

Саме антикорупційні закони та ефективність їхнього впровадження буде своєрідним запобіжником для проявів політичної корупції. У Конвенції ООН проти корупції визначено, що «кожна Держава-учасниця розглядає можливість прийняття належних нормативно-правових актів і вжиття відповідних адміністративних заходів, які корелюють до цілей Конвенції й відповідно до основоположних принципів свого внутрішнього права, для посилення прозорості фінансування кандидатів на виборні державні посади та в інших випадках, фінансуванні політичних партій, тощо.» [84, с. 217] Такі нормативно-правові акти діють в Україні.

Однак у законодавстві України термін «політична корупція» застосовується лише в назві Закону України від 08 жовтня 2015 року № 731–VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» [43]. Вищеназваний закон на жаль, не розкриває змісту цього терміну, як і законодавство України загалом.

Проте, термін «політична корупція» є в Антикорупційній стратегії на 2014–2017 роки, яка була затверджена Законом України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)» та визнається, як суспільна проблема.

Закон України «Про запобігання корупції» [44] також розкриває лише поняття корупції, при чому його дія поширюється в межах цього закону та пов'язана з конкретними особами, зазначеними в цьому законі, серед яких немає політичних партій чи їх посадових осіб. Отже, термін корупція, вживаний у цьому законі, не може бути застосованим для розкриття терміну «політична корупція».

Внесок у вивчення проблеми запобігання політичній корупції в Україні зробила низка вітчизняних дослідників.

Зокрема, авторський колектив С. Дрьомов, Д. Клименко, Г. Усатий, М. Усаченко, Ю. Кальниш (керівник) у своїй праці здійснили аналітичне дослідження проблем корупції її динаміку та вплив на сфери державної політики, також було висвітлено проблему політичної та адміністративної корупції, як причини, що сприяє розвитку корупції. Головною причиною неефективності антикорупційної політики вважають, відсутність інституцій, які б комплексно здійснювали контроль за всіма сферами діяльності [21].

О. Маркеева характеризує політичну корупцію, як «певний вид корупції, яку не потрібно розглядати в площині загальної й загально-кримінальної проблематики, аргументуючи це тим, що саме вона породжує явище правового нігілізму, що змушує громадян вдаватися до корупції на нижчих рівнях та вбачає причини неефективності протидії корупції в політичних елітах і діаметрально протилежних ціннісних орієнтирах» [34, с.77].

Український політолог Є. Невмержицький у своєму монографічному дослідженні здійснює комплексний аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із корупцією в Україні. Акцентує увагу на тому, що «боротьба з корупцією без врахування політичних, економічних, соціальних проблем не можлива. Певна увага приділена осмисленню та удосконалення механізмів

боротьби з політичною корупцією, через формування соціально-орієнтованої правової держави та громадянського суспільства» [38].

Також проблема політичної корупції не була обділена представниками юридичної науки, так М. Мельник також виокремлює політичну корупцію з-поміж інших видів корупції, звертає увагу на кримінально-правові та кримінологічні проблеми політичної корупції, характеризує неефективність антикорупційної політики через її непослідовність, а також закритістю системи управління та її повільним розвитком [35, с.70].

Найновішим дослідженням із питань протидії політичній корупції є стаття І.Кушнарєва, де він зазначив на необхідності запровадження системи відкритих списків, збільшення контролю за обігом фінансів у політичних партіях. Також, окремо було приділено увагу питанню політичної реклами у ЗМІ [32, с.154].

Підтвердженням тези щодо фінансування політичних партій є стаття К. Турчинова, який наводить визначення політичної корупції, як «складової корупційної діяльності, які виникають під час політичної діяльності, зокрема через незаконне фінансування партій» [69, с. 20].

У науковій праці «Політична корупція: поняття, мета, суб'єкти» [24, с. 45-52] Д.Квон, використовуючи функціональний підхід, визначив чотири групи суб'єктів (особа чи група осіб), які приймають участь у політичному процесі, мають чи намагаються здобути повноваження приймати чи реалізовувати політичні рішення. Також він відносив до суб'єктів політичної корупції не тільки тих, хто приймає участь у політичному процесі, а й тих, хто через свої функції та повноваження та з допомогою певних ресурсів можуть впливати на нього — це представники судової гілки влади, правоохоронних органів, ЦВК та виборчі комісії нижчих рівнів, а також фізичні особи — представники фінансово промислових груп, олігархів, які виробляють тіньовий ресурс з допомогою якого, через фінансові та інші механізми вчиняють безпосередній вплив на учасників політичного процесу. Суб'єктами політичної корупції можуть бути, як політики, посадові особи, так і політичні партії, депутатські

фракції. Особливо у випадках колективного прийняття рішень, то застосувати відповідні санкції проти них, на практиці виявляється проблематичним [24, с. 45-52].

Також із позиції функціонального підходу визначено чотири групи суб'єктів політичної корупції:

«Перша група — принципали. До них відносять осіб, які наділені повноваженнями приймати політичні рішення чи безпосередньо приймати участь у прийнятті таких рішень. За прийняття рішень вони отримують хабар чи інші послуги, а також слугують «політичним дахом» для клієнтських груп чи інших суб'єктів. До принципалів відносять президента, політичні партії, депутатів, керівників центральних органів виконавчої влади, суддів вищих судів» [24, с. 47].

«Друга група — державні агенти. До них відносяться особи, які наділені, як правило, судовою чи виконавчою владою. Вони приймають необхідні адміністративні рішення за хабарі чи інші послуги» [24, с. 47].

«Третя група — клієнти — до них він відносить великі бізнес-групи, олігархів, які замовляють необхідні рішення чи послуги, інвестують ресурси в політиків із ціллю отримання доходів чи інших переваг. Це також можуть бути великі організовані кримінальні групи, які виробляють тіньовий ресурс, який слугує основою корупційних схем» [24, с. 48].

Окремими суб'єктами політичної корупції можуть бути в тому числі, недоброчесні виборці, які стають учасниками корупційних схем [24, с.48].

I. Корж вважає, що політична корупція — це «особлива форма боротьби за владу, у якій перемагають не політичні інтереси суспільства, а багато мільйонні хабарі. Політична корупція дає змогу конвертувати владу в капітал, а капітал — знову у владу» [29, с. 56].

В. Дерєга у своїй статті розуміє під політичною корупцією «дії, як технологію політичного процесу в країнах перехідного типу, де вона набуває рис легітимності під час виборчого, законодавчого, приватизаційного, бюджетного процесу, що є результатом бездіяльності громадянського

суспільства, через що владні структури наділяються значними повноваженнями, що в кінцевому випадку створює поле для корупційних дій» [12, с. 75].

Варто відмітити, що особи, які не являються державними службовцями, але долучаються до політичної діяльності виступають суб'єктами політичної корупції, тому ризики виникнення політичної корупції починається саме на етапі формування політичних партій. Таким чином, можна стверджувати, що дослідження поняття «корупція» бере свій початок ще з Античних часів. Разом із тим, мислителі та філософи не створили чіткого визначення даного поняття, а трактували його через призму моралі, звертаючись до понять «несправедливості» та «нерівності». Варто зауважити, що сьогодні в науковому дискурсі є безліч варіацій щодо визначень поняття «корупція», а відтак, можна стверджувати, про відсутність узгодженості серед фахівців щодо трактування даного поняття. Наприклад, Рада Європи в «Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи» (1999) пропонує досить обширне визначення терміну «корупція», та відносить до нього «пряму чи опосередковану вимогу, пропозицію дати або одержати хабар, чи іншу вигоду або можливість її отримання, що порушує належне виконання будь-якого обов'язку посадовою особою» [72]. Це визначення, фактично, слугувало базою для подальшої розробки та інтерпретації поняття «корупція». Зважаючи на нерозривний зв'язок публічної влади й корупції, доцільно стверджувати про місце й роль саме політичної корупції, яка в жодному законодавстві навіть не визначається, проте достатньо часто це явище можна спостерігати в політичному житті.

Політична сутність корупції обумовлюється тим, що вона негативно впливає на формування владних структур, їх функціонування, підготовку й реалізацію політичних рішень, оскільки в їх основі лежить забезпечення політичних та економічних переваг певної привілейованої групи осіб, які в більшості випадків являються потужними бізнес групами. Із зазначеного вище, автори співзвучні у твердженнях, що корупція у вищих органах влади нівелює інтереси суспільства.

Отже, учасники політичного процесу та носії публічної влади через використання особливого статусу та можливостей можуть формувати відповідне правове поле, лобіюючи свої інтереси, використовуючи владні ресурси та повноваження, цілеспрямовано створюючи нові можливості для подальших корупційних дій.

Можемо бачити, що дослідження проблеми механізмів запобігання корупції було об'єктом дослідження багатьох науковців, їх напрацювання безпосередньо мають цінний характер та зробили вагомий внесок у розвиток науки, але проблеми, які вони розглядали були ефективними тільки на певних етапах розвитку, тому на сьогодні бракує ґрунтовних наукових досліджень у цій галузі.

1.2. Система управління запобіганням і протидії політичній корупції в Україні

На сьогодні в Україні боротьба з корупцією здійснюється:

1. «Національним агентством з питань запобігання корупції» — НАЗК;
2. «Державним бюро розслідувань» — ДБР;
3. «Національним антикорупційним бюро України» — НАБУ;
4. «Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою» — САП;
5. «Вищим антикорупційним судом» — ВАС, чия діяльність покликана створити єдину систему попередження кримінальних корупційних порушень, розслідуванням яких займається НАБУ. У процесуальному сенсі керує таким розслідуванням та займається підтриманням публічного обвинувачення — Спеціалізована антикорупційна прокуратура, а ВАС реалізує судовий розгляд та вирішення справи;
6. «Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» — АРМА.

Також було сформовано консультативно-дорадчий орган при Президентові України — Національну раду з питань антикорупційної політики, яка повинна на належному рівні забезпечити координацію роботи в галузі запобігання та протидії корупції. До завдань Національної ради з питань антикорупційної політики відносяться:

- 1) «підготовка та подання Президентові України пропозицій для покращення антикорупційної стратегії; пропозицій стосовно покращення координування і співпраці між суб'єктами (органами державної влади), що виконують заходи в галузі запобігання і протидії корупції» [62, с. 237];
- 2) «здійснення системного аналізу результативності втілення антикорупційної стратегії, стану запобігання та протидії корупції в державі, заходів для запобігання і протидії корупції» [62, с. 237];
- 3) «сприяти втіленню пропозицій Групи держав проти корупції (GRECO), Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), інших провідних іноземних суб'єктів в сфері запобігання і протидії корупції, проводити моніторинг та надавати оцінку стану втілення таких пропозицій, здійснювати заходи для покращення результативності міжнародної співпраці нашої держави в цьому напрямку;
- 4) здійснювати заходи для наукового та методичного забезпечення процесів запобігання і протидії корупції» [62, с. 237].

В процесі формування та втілення державної політики з запобігання та протидії корупції приймають участь такі державні структури:

- Верховна Рада України в частині схвалення й коригування антикорупційних стратегій, проводить щорічно парламентські слухання з напрямку антикорупційної політики, заслуховує та затверджує щорічну доповідь щодо стану справ із запобігання та протидії корупції;
- Кабінет Міністрів України заслуховує та схвалює державну програму з реалізації антикорупційної стратегії, відповідно до результатів парламентських слухань про стан справ із протидії та запобігання корупції вносить зміни до цієї

програми, затверджує проєкт національної доповіді щодо стану справ із корупцією.

Відповідно до Закону України «Про Державне бюро розслідувань» № 794–VIII від 12.11.2015 було створено «центральный орган виконавчої влади, що здійснює правоохоронну діяльність із метою виявлення, запобігання, розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, що віднесені до його компетенції – Державне бюро розслідувань» [48].

Місія ДБР визначена на офіційному веб-сайті органу та, на нашу думку є надто грандіозною: «Встановити справедливість у соціумі через незалежне та всебічне розслідування злочинів, щоб притягнути винних до відповідальності, незалежно від їхніх посад, зв'язки та ресурси» [15].

До підслідності ДБР відноситься «розслідування кримінальних правопорушень в яких фігурують посадовці, судді, працівники правоохоронних органів, та особи, що вчинили військові злочини» [15]. Є певна специфіка в підслідності ДБР, на яку варто звернути увагу:

- 1) До підслідності належать «кримінальні правопорушення, за участю службових осіб, котрі перебувають на особливо відповідальних посадах згідно з ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особи, зараховані до 1-3 категорій посад державної служби, судді та працівники правоохоронних органів» » [15]. Проте, виключення становлять злочини, що належать до підслідності детективів НАБУ;
- 2) Кримінальні правопорушення вчинені «службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора-керівником САП чи іншими прокурорами САП» [15]. Проте, виключення становлять випадки, коли досудове розслідування цих злочинів належить до підслідності детективів підрозділу внутрішнього контролю НАБУ;
- 3) Розслідування військових злочинів, окрім злочинів, які передбачені ст. 422 КК України «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості» [15].

Бюро під час розслідування вищевказаних кримінальних правопорушень зобов'язане дотримуватися засад верховенства права, справедливості, неупередженого ставлення, законності, незалежної та особистої відповідальності працівників ДБР; підзвітності та підконтрольності Бюро відповідно до положень закону вповноваженим державним органам, засад позапартійності та політичного нейтралітету; правила єдиноначальності яке не має суперечити правилу процесуальної самостійності слідчого органу ДБР.

Слід розглянути специфіку діяльності НАБУ. Завдання НАБУ: «попередження, виявлення, припинення, розслідування і розкриття кримінальних порушень, які містять корупційну складову» [47].

Відповідальним за здійснення досудового розслідування кримінальних порушень, які містять корупційну складову є орган досудового розслідування - відділ детективів. Обов'язки відділу детективів антикорупційного бюро визначено в Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року [47].

Відповідно до затвердженої структури, антикорупційне бюро складається з центрального апарату та територіальних управлінь. Комітет ВРУ з питань боротьби з організованою злочинністю й корупцією здійснює контроль над діяльністю антикорупційного бюро, підрозділи внутрішнього контролю бюро наглядають безпосередньо за працівниками бюро.

Працівники антикорупційного бюро самостійні в прийнятті рішень, тому, «при порушенні прав і свобод громадян під час виконання службових повноважень, підрозділи внутрішнього контролю бюро притягують їх до юридичної відповідальності (дисциплінарна, адміністративна, цивільно-правова чи кримінальна, залежно від тяжкості вчиненого правопорушення), а також вповноважене зобов'язати винного детектива відшкодувати потерпілій особі моральні й матеріальні збитки» [49].

О. Скомаров у науковій статті «Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України» [63 с. 223] визначає наступні аспекти в роботі антикорупційного бюро: «спільна оцінка нормативно-правових документів, які

регламентують засади роботи правоохоронних органів, рівноправність перед законом суб'єктів правовідносин; відповідність усіх підзаконних нормативно-правових актів, які видає антикорупційне бюро, Конституції України, Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» та іншим нормативним актам; гарантування прав та свобод громадян та осіб без громадянства, визначених законом; невідворотності відповідальності за скоєння порушення, що виключає можливість уникнення винною особою визначених санкцією негативних правових наслідків» [63 с. 223].

Порядок здійснення досудового розслідування детективами НАБУ регламентує КПК України, який визначає принципи діяльності, підслідність, повноваження тощо. «НАБУ є правоохоронним органом, що має широке коло повноважень, поєднує превентивні та репресивні функції» [5].

Роль принципів роботи НАБУ може виражатися також у випадку, коли окремі взаємовідносини в суспільстві не регулюються правовими нормами (недоліки в правовідносинах).

Статтею 3 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» [47] закріплено «основні принципи діяльності НАБУ:

- повага й дотримання прав і свобод людини та громадянина;
- верховенство права;
- незалежність НАБУ та його працівників;
- підпорядкованість та підзвітність соціуму та держорганам відповідно до закону;
- політичний нейтралітет та позапартійність;
- безсторонність та справедливість» [47].

Отже, створення антикорупційного бюро пов'язане з першочерговою необхідністю розв'язання питань координації протидії корупції, необхідністю узагальнення та аналізу інформації про корупцію. НАБУ мав стати сполучною ланкою системи державних антикорупційних органів, що забезпечує її цілісність та ефективність. Проте, станом на сьогодні не став.

Однозначно, завдяки реформі правоохоронної системи загалом та системи МВС відбуваються кардинальні зміни у функціональному призначенні їхніх підрозділів.

Система МВС вирішує багато задач з впровадження державної політики для захисту прав і свобод громадянина, суспільних і державних інтересів, боротьби зі злочинністю, підтримувати публічну безпеку й порядок, а також надавати поліцейські послуги, захищати державний кордон, здійснення цивільного захисту, захисту громадян і осіб без громадянства, території в разі надзвичайних обставин та запобігати їх проявам, міграційних процесів тощо.

Одночасно, система МВС має на меті реалізовувати чинне антикорупційне законодавство.

На виконання Постанови КМУ «Про питання запобігання та виявлення корупції» у МВС створено та функціонує Управління запобігання корупції та проведення люстрації. Управління є «структурним підрозділом МВС, забезпечує реалізацію Міністерством заходів щодо запобігання і протидії корупції, здійснення завдань і функцій» [6], передбачених Законом України «Про очищення влади», здійснює «контроль за їх реалізацією в структурних підрозділах апарату Міністерства, його територіальних органах, закладах, установах і на підприємствах, що належать до його сфери управління» [6].

Відповідно до визначених у Положенні завдань Міністерства є «запобігання корупції та проведення люстрації, вповноважене здійснювати заходи із запобігання та протидії корупції в Національній поліції, Державній міграційній службі, Державній прикордонній службі України, Адміністрації Державної служби з надзвичайних ситуацій, діяльність яких координується та спрямовується КМУ через Міністра внутрішніх справ, та Головного органа військового управління Нацгвардії України лише за дорученням Міністра внутрішніх справ. Стосовно проведення перевірки достовірності відомостей про застосування заборон, передбачених Законом України «Про очищення влади»; контролю за організацією та здійсненням заходів, спрямованих на забезпечення виконання вимог законів України «Про запобігання корупції» та

«Про очищення влади», проведення спеціальних перевірок порядок проведення яких визначено Законом України «Про запобігання корупції»» [50].

Без доручення Міністра внутрішніх справ «Управління уповноважене на:

- здійснення заходів із запобігання і протидії корупції, здійснення контролю за реалізацією цих заходів в органах, закладах, установах, підприємствах, що належать до сфери управління МВС;
- перевірку достовірності відомостей про застосування заборон в діяльності апарату МВС передбачених Законом України «Про очищення влади»;
- проведення в структурі МВС спеціальних перевірок порядок проведення яких визначено Законом України «Про запобігання корупції»;
- контроль здійснення в центральному апараті МВС заходів, спрямованих на забезпечення виконання вимог законів України «Про запобігання корупції» та «Про очищення влади».
- координацію роботи органів, установ, закладів, і підприємств, що належать до сфери управління МВС, щодо здійснення заходів, спрямованих на запобігання і протидію корупції» [50].

Також Управління «готує пропозиції Міністру внутрішніх справ України щодо проведення планових та позапланових перевірок і за дорученням Міністра внутрішніх справ України проводить такі перевірки в апараті МВС та ЦОВВ, територіальних органах, підприємствах, установах та закладах, що належать до сфери їх управління, а також підприємствах, установах та закладах, що належать до сфери управління МВС, у напрямках запобігання та виявлення корупції та проведення люстрації, бере участь у проведенні таких перевірок та готує звіти за їх результатами» [50].

Отож, управлінню належить роль уповноваженого підрозділу в центральному апараті МВС, за проведенням люстраційної роботи всередині міністерства, опікується запобіганням та виявленням корупційних проявів. Реалізуючи повноваження, стимулює МВС проводити заходи стосовно попередження й боротьби з корупцією, контролює рівень їх реалізації.

До наявних проблемних питань у діяльності уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції системи Міністерства необхідно також віднести «відсутність:

- законодавчого визначення статусу уповноважених підрозділів із питань запобігання корупції їх прав, повноважень, порядку взаємодії з НАЗК та посадовими особами Секретаріату КМУ;
- визначення порядку координації їх діяльності посадовою особою Секретаріату КМУ, визначеної Міністром КМУ, що згідно з п. 12 Типового положення уповноважена здійснювати координацію, затверджувати плани роботи та методичне забезпечення діяльності уповноважених підрозділів із запобігання та виявлення корупції.
- чіткого визначення статусу, прав та повноважень посадової особи Секретаріату КМУ» [50].

Закцентуємо увагу на внутрішньому аспекті боротьби з корупцією в органах прокуратури України. У цьому випадку найбільше вираження має адміністративно-правовий аспект у боротьбі з корупцією, бо «внутрішня протидія корупції не тільки включає механізм розслідування корупційних злочинів та адміністративних правопорушень, а і спрямовується на виконання державного управління в структурі органів прокуратури, як ієрархічного формування, яке спрямоване на реалізацію боротьби з корупцією, зокрема стосовно забезпечення підґрунтя для запобігання цьому явищу та ліквідації передумов, які сприяють корупційним процесам. У Генеральній прокуратурі України та інших органах адміністративного управління прокуратурою є увесь діапазон адміністративних та правових повноважень у галузі боротьби з корупцією у власному відомстві. З цією метою формуються певні внутрішні структурні підрозділи Генпрокуратури, кожен із яких у функціональній та організаційній структурі має особливе значення як щодо внутрішньовідомчої протидії корупції в органах прокуратури, так і щодо зовнішньої протидії корупції, що провадиться прокуратурою як спеціальним суб'єктом, котрий має повноваження протидіяти корупції» [51].

Згідно з законом України «Про прокуратуру», у ГПУ формується (на правах самостійного структурного підрозділу) Спеціалізована антикорупційна прокуратура. «Спеціалізована антикорупційна прокуратура складається з:

- 1) Управління процесуальне керівництва, підтримання державного обвинувачення та представництва в судах;
- 2) аналітично-статистичного відділу та відділу документального забезпечення» [52].

Заступник Генерального прокурора України «керує Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП), має першого заступника та заступника» [52]. У територіальних органах прокуратури сформовано відповідні відділи щодо питань організації роботи в галузі запобігання і протидії корупційним процесам.

САП виконує наступні «функції:

- 1) нагляд за додержанням законодавства у процесі здійснення оперативної та розшукової діяльності та досудового розслідування НАБУ;
- 2) підтримання державні обвинувачення у відповідних провадженнях;
- 3) представляє інтереси громадян чи держави в суді у випадках, передбачених законом «Про прокуратуру» та пов'язано з корупційними чи пов'язаними з корупцією правопорушеннями. У рамках виконання власних функцій САП проводить міжнародну співпрацю» [53].

Відповідно до наказу ГПУ «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України», «головними напрямками роботи структурних підрозділів САП визначено:

- участь або співучасть:
  - у розгляді судами клопотань детективів та прокурорів у процесі досудового розслідування;
  - у судовому розгляді кримінальних проваджень, які розслідують детективи НАБУ, а також з інших питань кримінального судочинства чи оскарження дій або бездіяльності детективів НАБУ;

- під час планування роботи ГПУ та контроль за вчасним та належним виконанням запланованих заходів;
- підготовка:
  - апеляційних та касаційних скарг на судові рішення в провадженнях, де безпосередньо підтримується державне обвинувачення, та в провадженнях відповідно до одержаних доручень керівництва САП;
  - інформації на розгляд нарад, організація та контролювання виконання рішень із питань, які відносяться до зобов'язань САП;
  - в рамках повноважень наказів та інших організаційних та розпорядчих документів;
- розгляд:
  - в рамках повноважень звернень громадян, запитів і звернень народних депутатів України, представників державних, громадських організацій та інших осіб, а також скарг учасників кримінального провадження на діяння й рішення детективів та прокурорів» [52].
- та інші «повноваження, серед яких:
  - нагляд за дотриманням законодавства у процесі виконання оперативної та розшукової роботи, досудового розслідування НАБУ;
  - забезпечення представництва інтересів громадянина чи держави в суді в випадках передбачених законом України «Про прокуратуру» та пов'язано з корупційними чи пов'язаними з корупцією правопорушеннями;
  - захист в суді прав та законних інтересів громадян, а також захист інтересів держави при існуванні порушень, що пов'язані з корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями, у рамках виконання власних функцій; організувати та вживати заходів щодо відновлення порушених прав громадян чи законних інтересів держави;
  - звертатися з цивільними позовами у кримінальному провадженні, яке розслідує НАБУ;

- вести облік діяльності, вчасно та об'єктивно вносити дані про результати діяльності до сформованих форм обліку, звітності, Єдиного реєстру досудових розслідувань та ін.» [52].

Згідно з наказом Генпрокурора України «Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України», САП забезпечується:

- виконання аналітичної та методичної діяльності;
- обробка проєктів законів та інших нормативно-правових актів, подання пропозицій щодо покращення чинних законів.

Начальник Територіального управління ДСА України в Полтавській області, заслужений юрист України, І. О. Клочко у науковій статті «Органи прокуратури України в системі суб'єктів протидії корупції» [17, с. 48] висвітлила наступні: «... для органів прокуратури діяльність у сфері протидії корупції, хоча й не є основною, однак законодавством України ці органи віднесені до спеціально уповноважених суб'єктів у цій сфері». Це обумовлюється тим, що в структурі ГПУ утворено САП, для якої основною функцією є реалізація державної політики у сфері протидії корупції, «...в організаційному плані ознакою органів прокуратури як суб'єктів протидії корупції є те, що в їхній структурі формуються відділи чи призначаються прокурори, котрі займаються проведенням антикорупційних заходів, як у системі власне органів прокуратури, так і в інших органах». У функціональному плані органи прокуратури мають статус координатора та наглядають за роботою інших суб'єктів у цій галузі.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції»: «НАЗК є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, відповідальним за формування антикорупційної політики та запобігання корупції» [36]. Також «... агентство запобігає корупції та сприяє формуванню доброчесності й нульової терпимості до корупції в державі та суспільстві, розвитку вільного від корупції бізнесу» [36]. Запобігання вчиненню корупційних злочинів відбувається через виявлення та усунення чинників, які

дають змогу вчиняти корупційні правопорушення, здійснювати контроль за дотриманням антикорупційних правил політичними партіями, державними службовцями та політиками, роботою з викривачами корупції тощо.

Необхідно підкреслити, що функція Агентства, на відміну від решти антикорупційних органів, уповноважених чинити силові та каральні дії, превентивна, що має велике значення, оскільки запобігати корупції — одна з ключових засад протидії, якими керується низка провідних європейських країн. Попереджати — це основне в зазначеній політиці.

Основними напрямками роботи Агентства є: «аналіз ситуації щодо корупції в Україні та розробка Антикорупційної стратегії та державної програми з її втілення, встановлення корупційних норм у законодавстві та проєктах актів, контроль за дотриманням етичних норм поведінки, законів щодо запобігання конфлікту інтересів у роботі державних службовців, надання методичної допомоги державним органам та органам місцевого самоврядування у встановленні та ліквідації корупціогенних загроз у їхній роботі, узгодження й контролювання реалізації антикорупційних проєктів у даних органах, контроль та моніторинг декларацій публічних службовців (е-декларацій), здійснення перевірки способу їхнього життя, ведення Єдиного державного реєстру таких декларацій, державний контроль за дотримання обмежень щодо надання коштів політичним партіям, законного й цільового використання партіями наданих із державного бюджету коштів, вчасного надання партіями відповідних звітів та правдивості внесених до них даних, погодження розподілу наданих державним бюджетом фінансів на забезпечення коштами статутної діяльності політичних партій, співробітництво з тими, хто викриває корупцію (викривачами), їх захист» [19].

У своїй превентивній ролі НАЗК ставить перед собою такі завдання:

- «забезпечити ефективну роботу превентивних антикорупційних підрозділів;
- запровадити антикорупційні програми у діяльності органів державної влади;

- підвищити рівень стандартів доброчесності державних службовців;
- забезпечити ефективну роботу Єдиного державного реєстру декларацій осіб, які уповноважені виконувати функції держави чи місцевого самоврядування, щоби здійснити ефективний контроль за додержанням приписів законів щодо подання е-декларацій, відповідну перевірку поданих декларацій та виявити приклади порушення правил фінансового контролювання;
- постійно оновлювати механізм державного контролю за партійними коштами для надання відкритості інформації про фінансування політичних партій з обмеженням впливу фінансів з приватних джерел на політику та публічність відомостей про фінансування політичних партій;
- перевірка ступеня корупції згідно з затвердженою Методикою стандартного опитування щодо рівня корупції в Україні;
- створення чи оновлення антикорупційної стратегії на базі аналізування наслідків оцінки ступеня корупції та стану реалізації діючої стратегії» [19].

Повноваженням, що входять до сфери НАЗК, відносять розроблення Антикорупційної стратегії та державної програми її реалізації. Для розробки антикорупційної стратегії аналізуються обставин щодо проявів корупції та результати реалізації попередньої антикорупційної стратегії. Після ухвалення ВРУ Антикорупційної стратегії НАЗК здійснює перевірку, координування та оцінювання результативності реалізації Антикорупційної стратегії за допомогою повноважень, які передбачені статтею 12 Закону України «Про запобігання корупції».

До повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції віднесено ведення двох основоположних антикорупційних реєстрів:

- «Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» [19];
- «Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» [19].

Отже, чинним законодавством надано НАЗК достатні повноваження, щоби реалізувати покладені на його відповідальність завдання, проте повна реалізація функцій Національного агентства буде можливою, якщо буде зменшений політичний вплив його роботи.

10 листопада 2015 року №772 відповідно до Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» було створено ще один центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, до функцій, якого входить розшук активів, у межах кримінальних проваджень за запитами правоохоронних органів, якщо такі активи мають злочинне чи корупційне походження, відповідно до рішення суду (ухвали слідчого судді) Агентство має право управляти або реалізовувати такі активи у визначених законом випадках з подальшим зберіганням отриманих грошових коштів на депозитних рахунках з нарахуванням відсотків по депозиту до завершення кримінального провадження.

Обмеження фігурантів кримінального провадження права користуватися майном здобутим злочинним шляхом, в тому числі від корупційних діянь та повернення активів, одержаних злочинним шляхом з іноземних держав, є важливою складовою системи ефективної протидії корупції, відмиванню коштів та організованій злочинності, а також дає змогу позбавити злочинців їхніх незаконно одержаних доходів і, отже, є одним з інструментів запобігання вчиненню нових корупційних правопорушень. Задля максимізації власної ефективності АРМА у своїй діяльності тісно співпрацює з офісом Генерального прокурора, Національним антикорупційним бюро України та з аналогічними установами за кордоном [46].

У 2014–2020 роках норми Кримінального кодексу України, що передбачають кримінальну відповідальність за вчинення відповідних злочинів, зазнали суттєвих змін.

На сьогодні корупційними вважаються:

а) злочини, передбачені статтями 210,354,364,364–1,365–2,366–1,368,368–3,369,369–2,369–3 Кримінального кодексу України;

б) злочини, передбачені статтями 191,262,308,312,313,320,357,410 Кримінального кодексу України, у випадку зловживання службовим становищем.

Водночас, до корупційних злочинів також відносяться злочини, яким притаманні ознаки корупційного правопорушення. Але до цих злочинів не застосовуються ті обмеження, про які йдеться в КК України.

КК України не визначає вичерпний перелік злочинів, пов'язаних із корупцією. Проте, до їх числа доречно відносити злочини, передбачені статтями 370, 159–1, 160 та 209 КК України.

За загальним правилом, досудове розслідування відповідних проваджень здійснюють слідчі органів Національної поліції України.

«Досудове розслідування корупційних злочинів найвищого рівня небезпеки (до уваги береться сам вид вчиненого злочину, особа винного, розмір предмета злочину або завданої ним шкоди) здійснюється детективами НАБУ відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України» [86].

Досудове розслідування корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних із корупцією, «вчинених службовими особами НАБУ, заступником Генерального прокурора — керівником САП або іншими прокурорами САП, а також деякими іншими категоріями осіб» [86] (ч. 4 ст. 216 КПК України) здійснюється слідчими органами Державного бюро розслідувань.

«Якщо під час розслідування злочинів, передбачених статтями 328, 329, 422 КК України, буде встановлено факт вчинення корупційного злочину, передбаченого ст. 364 КК України, особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, або іншою особою, якщо цей корупційний злочин пов'язаний зі злочинами, вчиненими особою, щодо якої здійснюється досудове розслідування, то він розслідується слідчими органів безпеки (абз. 2 ч. 2 ст. 216 КПК України)» [86].

Загалом, досудове розслідування корупційних злочинів та злочинів, пов'язаних із корупцією, здійснюється за тими самими правилами і процедурами, що й розслідування всіх інших злочинів.

Справи про корупційні злочини та злочини, пов'язані з корупцією, можуть розглядатися виключно судами. Із процесуального боку їхній розгляд не має особливостей та здійснюється відповідно до вимог КПК України (передусім розділу IV).

Проте, КК України містить низку положень, які стосуються саме корупційних злочинів, і які суттєво обмежують можливості суду в контексті звільнення корупціонерів від кримінальної відповідальності, покарання або його відбування.

Згідно зі ст. 33–1 КПК України кримінальні провадження щодо корупційних злочинів, а також злочинів, передбачених статтями 206–2, 209, 211 та 366–1 КК України, якщо наявна, хоча б одна з умов, передбачених пунктами 1–3 ч. 5 ст. 216 КПК України, є підсудними ВАС.

Інші суди не можуть розглядати кримінальні провадження щодо злочинів, які віднесені до підсудності ВАС (крім випадку, передбаченого абзацом сьомим ч. 1 ст. 34 КПК України) [38].

Однак, як показує статистика засоби кримінальної та адміністративної відповідальності поки не стали надійними інструментом у питаннях протидії корупції, оскільки:

- правоохоронними та іншими органами виявляється відносно небагато (у порівнянні з тими даними, які ми здобули за результатами проведення соціологічних досліджень) випадків учинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень;
- докримінальної відповідальності за вчинення корупційних злочинів і злочинів, пов'язаних із корупцією, притягається не більше половини (у 2019 році — 45 %) осіб, які обвинувачувалися органами досудового розслідування у вчиненні таких злочинів;

- стягнення за вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією, також накладаються не більше, ніж у половині випадків. В деяких категоріях справ, ініційованих НАЗК, цей показник не перевищує 25 %.

Недосконалість кримінального та адміністративно-деліктного законодавства, яким встановлюється відповідальність за такі порушення є однією з причин низької ефективності кримінальної та адміністративної відповідальності за вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень.

Отже, щоб ефективно протидіяти корупційним і пов'язаним із корупцією злочинам в Україні докорінно змінено систему норм, яка визначала підстави кримінальної відповідальності за вчинення таких злочинів, які наразі, загалом узгоджуються з міжнародними стандартами в цій сфері.

Протягом 2015 — 2019 років в Україні було реорганізовано систему державних органів та створено нові антикорупційні органи, за аналогією досвіду іноземних держав, новостворені органи були забезпечені високими гарантіями незалежності та якісними висококваліфікованими кадрами, а також належними матеріальними та іншими необхідними ресурсами, безкоштовним доступом до необхідної для виконання повноважень, джерел інформації. Головним завданням цих органів, є ефективна протидія корупції у вищих ешелонах влади. На жаль поки не вдалося забезпечити високий рівень невідворотності кримінальної відповідальності за вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією злочинів через низку об'єктивних і суб'єктивних причин.

Крім того, важливу роль відіграють громадські об'єднання в системі боротьби з корупцією в Україні. Те, що громадські об'єднання реєструються у великій кількості, є свідченням цілеспрямованості людей щодо об'єднання в організації з метою захисту своїх законних прав, які визначила Українська Конституція. Можна пригадати деякі найбільш відомі громадські об'єднання, націлені на боротьбу з корупційною діяльністю.

Так, в Україні упродовж багатьох років функціонують і мають успішно реалізовані проекти у сфері прозорості, відкритості та підзвітності представників влади, моніторингу виборчих процесів, запобігання та протидії корупції, пропозицій щодо покращення змісту нормативно-правових актів, контроль за фінансування партійної діяльності й передвиборної агітації ГО «ОПОРА», Рух «Чесно», «Інтегриті ЮА», Комітет виборців України тощо.

Ці об'єднання активно ведуть веб-сайти, на яких постійно висвітлюють свою роботу та позитивні результати у власній діяльності [9, 21, 26,56].

Тож нині Україна має, так би мовити “сиру” (недосконалу законодавчо) систему владних структур та громадських об'єднань, які мають запобігти та боротися з корупційними проявами. Приводом до збільшення держструктур, що проводять таку діяльність, стала, як демократизація відносин у суспільстві, так і євроінтеграційний вектор розвитку держави. Крім того, це стимулює утворення та активні дії з боку громадських організацій, які прагнуть, зокрема, і протидіяти корупції.

1.3. Аналіз практики запобігання політичній корупції в країнах ЄС

Демократичні перетворення, які відбуваються в Україні сьогодні, супроводжуються складними і часом досить болісними процесами реформування економічних, політичних і правових відносин. Важливою складовою цього складного процесу є запобігання корупції.

Швидке зниження рівня корупції до безпечного в Україні можливе при додержанні певних умов, та вивчення та запровадження закордонного досвіду країн, які досягли успіхів у напрямі боротьби із цим вкрай негативним соціальним явищем. Виділення та вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію корупції, які довели на практиці свою ефективність, створюють перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду, особливо за браком власного реально діючого механізму протидії корупції. Як

вказано в народному прислів'ї – розумний вчиться на своїх помилках, а мудрий на чужому досвіді.

Загалом питання боротьби з корупцією традиційно є одним із пріоритетів у політиці будь-якої демократично розвиненої країни. Щоправда, ефективність антикорупційних заходів у різних країнах різна.

У сучасному світі практично в усіх країнах корупційні злочини мали місце в різні часи та при різних системах державного управління. Одні держави майже повністю придушили це негативне явище, інші активно протидіють чи борються з ним, а третім поки що просто не до заходів проти корупції, через “сніговий ком” більш актуальних проблем. Однак саме ті країни, у яких рівень корупції вкрай низький, мають високі показники й за рівнем життя й життєзабезпечення, а також у економічній, політичній та соціальній сферах загалом. Досвід боротьби з корупцією в таких країнах є неоціненним для держав із тим чи іншим ступенем корупції державної системи. Тобто корупція прямо впливає на світ, державу, сім'ю та кожну людину окремо.

Отже, зосередимо нашу увагу на антикорупційній діяльності деяких країн-членів ЄС. Як приклад, нами було обрано Францію та Фінляндію — як держави Європи з мінімальним рівнем корупції. Є певні риси, які їх об'єднують, а саме процес імплементації європейських антикорупційних норм у національні правові та інституційні системи; членство в загальноєвропейській кооперації щодо протидії корупційним проявам. Разом з тим, ці держави відрізняються підходами до реалізації механізмів протидії політичній корупції в державному управлінні, політичної волі керівництва держави, рівень підтримки антикорупційних реформ суспільством, а також особливість ментальності, культури, розвиток, політичні традиції та історії.

Франція це країна з глибокою традицією протидії політичній корупції в державному управлінні, один з перших членів ЄС (дата вступу 25 березня 1957 року). Гучні корупційні скандали у сфері політики не оминули сучасну історію Франції. До прикладу, наприкінці 1980-х — на початку 1990-х рр. у Франції мала місце серія гучних скандалів щодо незаконного фінансування політичних

партій і передвиборчих кампаній. Як результат, деяким політичним лідерам — пред'явлено обвинувачення. Однією з найвідоміших справ є справа колишнього президента Франції — Жака Ширака, його звинувачували в отриманні хабарів і незаконному фінансуванні своєї партії під час перебування на посаді мера Парижа упродовж 1977–1995 рр. Проте, через конституційний імунітет президента ці обвинувачення не мали продовження в суді.

Схожі скандали, які скомпрометували не тільки конкретних осіб, але й політичну систему загалом, сприяли тому, щоб французькі правлячі кола доклали зусиль для мінімізації корупційних проявів у сфері політичної корупції. В результаті чого сучасний антикорупційний механізм у Франції спрямований в першу чергу на боротьбу з посадовими злочинами державних службовців, які приймають політико-адміністративні рішення, протидію незаконній діяльності політичних партій та їх керівників в органах державної влади, якщо застосовуються незаконні методи фінансування і проведення виборчих кампаній.

Водночас французьке законодавство акцентує увагу на адміністративних, заходах покарання. Разом з тим переслідується головна мета — запобігання «неправомірного поєднання особистих фінансових інтересів і виконання посадових функцій державного службовця» [3].

В основі антикорупційного механізму сучасної Франції діють норми:

- Конституції, відповідно до яких урядовцям заборонено поєднувати свою посаду з будь-якою іншою професійною діяльністю в приватному секторі. Після відставки міністри упродовж півроку не мають права обіймати керівні посади в державних або приватних компаніях;
- Положення про державну службу (в редакціях 1946 та 1992 р.). До карної відповідальності за порушення вказаних норм Конституції було додано адміністративну відповідальність (позбавлення всіх привілеїв, включно вилучення років, відомчої пенсії тощо). У морально-етичний кодекс державної служби було запроваджено поняття «непрямого заступництва» в будь-якій формі, що має метою запобігти «поєднання приватних

фінансових інтересів із виконанням посадових функцій державного службовця»;

- Постанови уряду Франції від 11 березня 1988 р. про обов'язкове декларування доходів урядовців і парламентарів, публікацію актів політичних партій і детальної інформації про витрати на проведення виборчих кампаній;
- Законів «Про фінансування політичних партій» (1990), «Про запобігання корупції та прозорість процедур у державних і приватних організаціях», якими введено обмеження на фінансування фізичними особами або підприємствами проведення виборчих кампаній політичним партіям; передбачено проведення низки заходів, у тому числі створення Центральної служби запобігання корупції (ЦСЗК), запроваджено прозорі і суворі правила фінансування політичних партій та передвиборчих кампаній з метою підвищення прозорості й посилення контролю за діяльністю місцевих органів влади;
- Закону Сегена, 1995 р., який «вповноважив Рахункову палату контролювати процес призначення на державну службу, зобов'язав депутатів після свого обрання надавати фінансові рахунки про кошти, витрачені на передвиборчу кампанію, а також «декларувати» розмір особистої власності. Аналогічні декларації подають депутати Європейського парламенту, члени генеральних і регіональних рад. Також, вказаним правовим актом введено норму, згідно якої перевищення граничних лімітів витрат кандидата на виборах призводить до анулювання результатів виборів, а порушник втрачає право на отримання субсидій із державного бюджету» [66; 3; 55].

У Франції, протидію політичній корупції в органах державної влади на інституційному рівні очолюють:

- Комісія з фінансової гласності політичного життя (контролює майнове становище парламентаріїв);

- Національна комісія з рахунків і фінансування політичних партій і виборчих кампаній (наділена контрольними функціями);
- Організація по боротьбі проти відмивання грошей (ТРАСФІН);
- Відділ із боротьби проти корупції (ВБК);
- Центральна служба запобігання корупції (ЦСЗК), яка співпрацює з вищевказаними правоохоронними органами - ТРАСФІН, ВБК, а також Міністерством юстиції. Основними видами діяльності ЦСЗК є збір інформації та проведення консультацій незалежних експертів із питань, пов'язаних із виникненням ризику корупції та справами за якими проводиться розслідування. ЦСЗК активно займається інформаційно-просвітницькою діяльністю, сприяє у прийнятті кодексів етики в організаціях державного і приватного секторів. ЦСЗК не розглядає справи про адміністративні і кримінальні правопорушення. Проте, якщо в результаті збирання інформації з'ясовуються факти, що свідчать про можливий злочин, служба негайно передає цю справу Державному прокуророві [65].

Незважаючи на зазначені антикорупційні механізми, актуальність питання політичної корупції в державному управлінні досі залишається. Головним фактором, який визначає успіх у вказаних заходах на національному рівні - активна участь Франції в антикорупційній діяльності ЄС. Франція це країна, що ратифікувала антикорупційні конвенції ЄС, а її правоохоронні органи активно співпрацюють із Європолем, Євроюстом тощо.

Подоланню політичної корупції в державному секторі сприяють і об'єктивні фактори, такі як: «зменшення участі держави в бізнесі, дерегламентація сфери державних послуг тощо. У результаті протиправна співпраця бізнесменів з політиками та державними службовцями, поступово, що в принципі було логічним, поступається місцем визначеному безпосередньому призначенню кожному із трьох наведених еліт, що позначається на системі їхнього формування, реструктурування й, відповідно, характері взаємозв'язків» [55].

Досвід Фінляндії є показовим прикладом виваженої імплементації європейського комунітарного права в національне законодавство та застосування в системі державного управління запобіжних інструментів протидії політичній корупції. Трансперенсі Інтернешнл не один рік поспіль визначає Фінляндію, як одну з найменш корумпованих країн світу. Фінляндія є учасником усіх головних нормативних документів ЄС з питань боротьби з корупцією.

Основним принципом імплементації європейських законів у національну правову систему Фінляндії є органічне поєднання національного законодавства країни із загальноєвропейським.

У Фінляндії не існує спеціальної стратегії щодо протидії політичній корупції в органах державної влади, не існує спеціальних антикорупційних законів. Проте діють запобіжні антикорупційні норми, реалізовані в низці правових актів щодо фінансування політичних партій та державної служби.

Конституція Фінляндії [78] забезпечує гарантії проти зловживання державною владою, регламентує рішення про призначення високопоставлених урядовців. Такі рішення приймаються на конкурсній основі відповідно до спеціальних вимог до етики й моралі. Аналогічно Закон «Про державних цивільних службовців» 1994 р. [79] передбачає подання публічними службовцями декларації про участь у комерційній діяльності, отриманні позик, належне майно, додаткові джерела доходів. Національний закон «Про перевірку безпеки» визначає умови перевірки осіб, які подають заяву на зайняття певної посади державної служби.

Конституція, та Закон «Про відкритість діяльності Уряду» [80] гарантують відкритий доступ до офіційних державних документів (усі документи державних і муніципальних структур вважаються публічними, якщо щодо них не було прийнято спеціального рішення).

Таємність частини документа не тягне за собою таємність інших пунктів документа, які залишаються у вільному доступі. Громадяни Фінляндії мають

право вимагати доступ до документів будь-яким способом(усно, по телефону, у письмовій формі, електронною поштою або під час особистого прийому).

Найбільш глибоко фінське законодавство просунулося в імплементації європейських комунітарних норм у сфері етики та моралі державних службовців. Відповідно до рішення уряду Фінляндії «Про кадрову політику» публічні посади мають базуватися на етичних цінностях і високій моралі, етичні цінності державного управління базуються на принципах, передбачених Конституцією, Законом «Про державних службовців» (містить у собі систему правил поведінки державних службовців), Законом «Про адміністрації» [81] тощо. При порушенні цих законів застосовуються загальні норми законодавства [82].

Водночас у Фінляндії, фактично існує низка недоліків імплементації антикорупційних норм європейського права, зокрема у сфері державної служби, такі, як: відсутність у КК поняття «купівля впливу»; відсутність закріпленого законодавчо обов'язку державного службовця повідомляти про неправомірне рішення чи корупцію; відсутній процес регулювання переходів державних службовців у приватний сектор по закінченню терміну державної служби [61, с. 117].

Щодо сфери фінансування політичних партій та виборчого законодавства, розрізняють державне і приватне фінансування політичних партій. Завданням державного фінансування є проведення передвиборчих кампаній, забезпечення роботи парламентських груп тих партій, які представлені в парламенті. Контролюючим органом в питанні політичного фінансування є Міністерство юстиції Фінляндії, яке також відповідає за складання відповідних правил і положень і накладання санкцій.

Проте, основні нормативні акти, які регулюють систему державного фінансового контролю у Фінляндії мають суто формальний характер; не містять вимог до фінансових звітів, щоб останні містили точну інформацію про отримані і витрачені кошти. Бухгалтерська звітність політичних партій аналізується тільки в рамках інформації, що надається самими партіями; не

передбачено ефективну перехресну перевірку фінансової інформації тощо. Крім того, перевіряються тільки державні субсидії, а не членські внески й пожертвування [61, с. 144].

Фінляндія належить до тих країн ЄС, де відсутні спеціальні антикорупційні органи. Канцлер юстиції та Парламентський Омбудсмен виконують їх роль. Вони здійснюють контролюють над діяльність публічної влади, спостерігають за законністю дій Уряду і Президента. Розподіл повноважень між Канцлером юстиції та Парламентським Омбудсменом здійснюється за домовленістю [31].

Незважаючи на відсутність спеціальних антикорупційних органів та законів, загальні принципи відкритості і транспарентності державного управління вважаються головними в діяльності публічних служб у Фінляндії.

Треба визнати, що Фінляндія є найменш враженою політичною корупцією серед країн ЄС не завдяки впливу європейських комунітарних норм, а прозорості національного державного управління, істотний рівень політичної культури посадовців, значна громадська активність (її роль виконує у Фінляндії ЗМІ), а також висока довіра громадян до органів влади.

Висновки до розділу 1

У розділі I узагальнено наукові дослідження поняття про «політичну корупцію», як соціальне явище; досліджено систему державного управління у сфері запобігання і протидії політичній корупції в Україні; проаналізовано міжнародний досвід протидії політичній корупції в країнах ЄС

1. Політична корупція — це маніпулювання політикою, установами, правилами процедури та рішеннями осіб, які приймають політичні рішення, зловживати своїм становищем для отримання приватної вигоди.

До них належать: грубий конфлікт інтересів, коли обрані політики, їхні сім'ї, або приятелі мають значні ділові інтереси; зловживання державними ресурсами, наприклад, розкрадання чи інвестування в непотрібні проєкти безпосередньо перед виборчими кампаніями; «хрещеними батьками» або компанії фінансують політичних кандидатів, щоби перетворити їх на своїх клієнтів.

Також встановлено, що в законодавстві відсутнє визначення «політична корупція», що дає змогу стверджувати, що це явище в Україні існує, однак із ним неможливо боротися через відсутність нормативно-правових документів.

2. Система державного управління у сфері запобігання і протидії політичній корупції включає такі елементи: запобігання корупції, її розслідування та притягнення до відповідальності.

Основний суб'єкт, на якого українським законодавством покладається обов'язок забезпечувати дотримання антикорупційного законодавства щодо, в тому числі, запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, є орган виконавчої влади, із спеціальним статусом - Національне агентство з питань запобігання корупції.

ДБР, НАБУ, СБУ, НП, САП проводять розслідування корупційних та інших злочинів.

Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА) — здійснює виявлення та розшук активів, одержаних, в тому числі і від корупційних

злочинів та відповідно управляє такими активами (виключно на стадії досудового розслідування).

Притягнення до відповідальності здійснюють: ВАС та Загальні суди (місцеві, апеляційні, Верховний Суд).

Однак, як показує статистика антикорупційні органи не стали надійними інструментом у питаннях протидії корупції (притягненні до кримінальної та адміністративної відповідальності), система функціонування цих органів потребує додаткового врегулювання, адже містить низку недоліків, що спричиняють виникнення колізій та значне зниження ефективності антикорупційної діяльності.

3. Проаналізувавши європейський досвід функціонування систем запобігання корупції на прикладі країн членів ЄС — Франції та Фінляндії у сфері нормативно-правового регламентування, інституційного, інформаційного забезпечення та практичного втілення розроблених засад можемо визначити ряд рекомендацій з удосконалення протидії політичній корупції в Україні. Насамперед має бути не вплив європейських норм щодо протидії політичній корупції, а політична воля керівництва країни, не кількість створених органів державного управління у сфері запобігання і протидії корупції, а прозорість національного державного управління, суттєвий рівень політичної культури посадовців та рівнем правосвідомості громадян.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КОРУПЦІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

2.1. Аналіз основних засад виникнення політичної корупції в Україні

Специфіка політичної корупції, як явища виражається у її складності чітко охарактеризувати чи класифікувати дії чи наміри суб'єктів корупції, ми можемо лише припускати можливість наявності в них політичнокорупційних мотивів, за умови, якщо ціль політичної корупції, це збереження чи розширення влади.

Політична корупція є продуктом діяльності влади й безпосередньо впливає на формування владних інститутів і позаяк влада за своєю сутністю є політичним інститутом, то й корупція, як форма зловживання цією владою є насамперед політичним феноменом.

Тобто будь-які корупційні діяння, вчинені представниками державної влади мають політичний зміст і можуть розцінюватися, як політична корупція.

Політична корупція, як особлива форма «політично-корупційних дій» утворює стійку систему корупційних зв'язків, продукуючи інші форми та види корупції.

О. Тодика до системи чинників політичної корупції відносить правовий чинник, проблема якого криється у сфері народовладдя через недосконалість виборчого законодавства і його частою зміною напередодні виборчої кампанії, його порушення під час виборів органами державної влади та місцевого самоврядування, неефективній правовій системі, де оскаржуються результати виборчих суперечок, правовий нігілізм із боку організаторів виборчого процесу і громадян[70].

І. Тимошенко, досліджуючи особливий різновид політичної корупції — корупцію у виборчому процесі, додає ще ряд чинників:

- Економічний чинник, який базується на використанні фінансових, матеріальних, організаційних ресурсів, інколи з залученням

- посадових осіб, під час виборчого процесу, з подальшою перемогою й можливістю розпоряджатися державними ресурсами;
- Соціальний чинник зумовлений низьким рівнем політичної культури учасників політичного процесу, а також через невиконання покарання за порушення виборчого законодавства та нерозвиненість інститутів громадянського суспільства;
  - Ідеологічний чинник пояснюється відсутністю державної стратегії розвитку держави та суспільства;
  - Психологічний чинник характеризується специфічним розвитком клієнтських відносин у структурі влади «патрон-клієнт»[69].

Дослідники І.В. Басанцов та О.О.Зубарева у своїй монографії, говорять, що причини виникнення корупції зумовлені сприятливим умовами, які певною мірою пов'язані з наявними умовами управління, а саме: політичного, правового, суспільного устрою, бюрократичним апаратом та наявним у країні економічним станом та політичним курсом. Відповідно:

Політичний чинник — відсутність належного рівня захищеності громадян, активної політичної конкуренції, розвинутого громадянського суспільства рівень корупції буде зростати.

Правові чинники — якість правової системи, законів задля подальшого затримання й покарання за корумповану діяльність.

Бюрократичний чинник — понаднормове втручання уряду в економіку, через створення низки правил та інструкцій, що в подальшому дає змогу посадовим особам використовувати їх у власних інтересах.

Соціально-психологічний чинник — обумовлений наявними в суспільстві традиціями;

Соціально-економічний чинник — бажання одержувати матеріальні та фінансові блага через соціальну незахищеність[2].

На нашу думку, до зазначеного переліку потрібно включити також історичний чинник, який являється першопричиною. В умовах перехідного періоду, корупція стає нормою поведінки, які диктують своїми діями державні

та політичні інституції. Як зазначалося вище, такий різновид корупції, прихований від широкого кола осіб, тому вона бере свій початок переважно у вищих політичних колах, вона не завжди носить матеріальний характер та починає сприйматись як невід'ємна частина політичного менеджменту та політичних технологій.

В умовах перехідної демократії після розпаду Радянського Союзу перед українським суспільством постали виклики, які вимагали створити власну державу на демократичних основах із перетворенням економіки на ринкову, відповіддю стало таке соціальне явище, як олігархія.

З огляду на праці античних мислителів, зокрема Платона під олігархією розуміють контроль чи урядування вузької групи людей, згодом на початку 90-х років минулого століття олігархію почали трактувати, як специфічну форму урядування, яка склалась у державі загалом.

За роки незалежності в Україні сформувався саме такий, особливий політико-економічний режим, який базується на симбіозі політики та економіки, влади та власності, на зрошенні політичної та економічної еліт. Отже відбувається конвертація фінансово-економічного капіталу в політичний, а останній так само – у ще більші матеріальні ресурси.

Модель транзиту, яка постала перед Україною, як незалежною державою, стала передумовою поширення корупції, адже саме тоді вона набула форми контрольованої модернізації, у результаті до влади прийшли політики, які створили умови для забезпечення інтересів правлячого класу за рахунок експлуатації суспільства через реформи, які були недоведені докінця або ж спрямовані в русло, яке забезпечувало можливість повного контролю над ситуацією та отримання ренти від пануючого становища.

Така ситуація стала можливою за умови слабкого громадянського суспільства та відстороненістю громадян від контролю над політичною елітою. Саме цим становищем, скористалися менеджери підприємств, банкіри, чиновники та мафія. Лібералізація суспільства проводилася в умовах тотальної приватизації, на непрозорих основах, виключно в інтересах еліти, зокрема

менеджерів державних підприємств, без створених ефективних ринкових інститутів і механізмів регулювання, бартерні угоди стали головними інструментами збагачення привілейованих верств населення в перші роки реформ.

У таких умовах почали створюватися так звані клани, які не тільки мали зв'язки з політичним класом, але і стали його невід'ємною частиною.

Через діяльність корумпованих державних службовців і політиків вони мали змогу безпосередньо впливати на державні рішення для досягнення своїх приватних чи корпоративних цілей фактично присвоюючи собі державні функції як такі. У політичному дискурсі такі клани дістали назву фінансово-промислових груп, які контролюють велетенські виробничі ресурси в різних сферах господарства [30, с. 105].

Це свідчить про те, що рівень політичної культури суспільства, не відповідав і не відповідає тому рівню демократії, який був та існує сьогодні в нашій країні. Елементи не пережитої, радянської політичної культури, яка передається з покоління в покоління, залишається головною проблемою, яка сприяє процвітанню політичної корупції. У соціальних мережах можна побачити, що переважна частина населення, думає й діє за стереотипами підданської політичної культури, яка склалася за радянських часів це характеризується політико-правовою неграмотністю, надмірним покладанням на державу та в умовах зростання незадоволеності життям покладають великі надії на лідера, який мав би змінити ситуацію та задовольнити соціально-економічні потреби суспільства. Цей факт сприяє продовженню формування впливу та укорінення таких груп у політиці, які й далі продовжують нарощувати власний капітал за рахунок громадян.

За весь час існування незалежної України, держава максимально втручалася та розширювала свої повноваження у сфері економіки та контролю приватного життя громадян, що призвело до послаблення ринкових регуляторних механізмів і загального нівелювання громадянського суспільства, внаслідок чого така соціальна група, як «середній клас» на сьогодні в Україні,

практично відсутня, що негативно впливає на загальний розвиток економічної та політичної системи держави. Домінування такого класу в складі населення сприяє стабільності в державі, оскільки виступає консолідуючою ланкою, на інтереси яких повинна орієнтуватися правляча еліта та політичні партії, тому сьогодні і далі задовольняють інтереси виключно фінансово-промислових груп, адже значна частка населення, і досі знаходяться за межею бідності, та не має потрібних ресурсів для забезпечення відповідного впливу на правлячу верхівку [59].

Такі глибокі проблеми соціального, економічного та політичного характеру створили ідеальні умови, для активного процвітання явища популізму в Україні. В українському політичному дискурсі слово «популізм» набуває негативного забарвлення, та вживається політичними діячами на адресу своїх конкурентів у якості обвинувачення, але дуже часто виявляється, що ті політичні сили, які його засуджують, насправді являються чи не найбільшими популістами.

Професорка Стенфордського університету Анна Гржимала-Бюссе вважає поширення популізму в Україні наслідком кризи політичної системи та фактичною відсутністю альтернатив у політичній системі: «Всі ці нові демократії мають одну й ту саму проблему — це проблема пошуку нових, політично спроможних лідерів. Політичні партії є креатурами деяких індивідів, вони не мають інституційної підтримки, вони не працюють над розвитком своїх організацій, вони не працюють над розробленням програм, вони не працюють, насамперед, над тим, щоб укоренити в суспільстві. Це означає, що вони дуже слабкі. І коли приходять нові вибори, а виборці вже перепробували два чи три основні варіанти, у цих партій немає способу утримати своїх виборців. Виборці просто і далі продовжують рухатись від однієї партії до іншого, від одного президента до іншого, від одного лідера до іншого. І зрештою вони приходять до популістів, і в цьому головна проблема». На її думку, такий стан спричинений трьома основними факторами:

- «Молодість» демократії, в результаті чого бракує міцних зв'язків політичних партій із суспільством;
- Пост-комуністичний характер демократії, який призводить до упередженого ставлення людей до партій, оскільки партії асоціюються в них із КПРС;
- Тенденція сучасності, яка проявляється в тому, що комунікація з виборцями відбувається через ЗМІ та інтернет. Через це, партії втрачають безпосередній контакт із людьми і спрямовані не на встановлення тісних зв'язків із виборцями в житті, а якомога ширшому представленню в медіа[74].

Низькі заробітні платні, зростаюча нерівність між найбільш бідними й найбагатшими вкупі з низьким рівнем соціального захисту створюють потужні передумови для виникнення популізму, який ґрунтується на експлуатації соціально-економічних проблем. У таких умовах, люди схильні довіряти таким політичним акторам, які обіцяють поліпшення життя, підняття заробітної плати та соціальних виплат, зменшення цін, «досягнення стабільності» та ін. Демографічна ситуація в Україні складається так, що більша частина населення нашої країни на сьогодні виростили або народились в умовах Радянської соціалістичної планової економіки. І хоча, загальний рівень життя був невисоким, така система забезпечувала кожному базові життєві потреби й надавала можливість розраховувати на відповідний загальному рівень добробуту. В умовах же сучасної ринкової економіки, чимало людей тих поколінь відчувають певну ностальгію за часами, коли вони пам'ятають себе соціально захищеними та забезпеченими. Це робить їх схильними до політиків, які оперують соціалістичними ідеологемами та соціальними гаслами, забезпечуючи їм представництво у вищих щаблях державної влади.

У жодній країні світу, поняття «політична корупція» не закріплена законодавчо й Україна тут не є винятком, про те, у структурі НАЗК створено Департамент із питань запобігання політичній корупції і причину політичної

корупції вони вбачають у фінансуванні політичних партій та виборчих фондів, але такий список не є вичерпним [14].

З огляду на коло суб'єктів, які можуть приймати участь у корупційних діяннях, відповідно входити до цієї системи, можна віднести — політичні партії, виборчі комісії, судову, законодавчу, виконавчу гілки влади, органи місцевого самоврядування, виборчі блоки, отже сфери, де проявляється політична корупція це — фінансування партій, виборчий процес, лобіювання, судочинство.

Політичні партії, як головні актори політичної системи, за рахунок їх незаконного фінансування, відбувається викривлення представницької функції. Наявність чи відсутність лімітів на внески від приватних чи фізичних осіб, заборона внесків іноземних громадян із метою обмеження впливу однієї особи на партію, не перешкоджає залученню «підставних донорів», що дає змогу обходити ліміти на пожертви, у такий спосіб політична партія може утримуватись однією особою.

Такі партії не є ідеологічно спрямованими, вони схильні пропонувати громадянам спрощені рішення гострих суспільних проблем, ототожнювати себе з народом та говорити від його імені, поділяти суспільство на народ та певні еліти («продажну владу», олігархів тощо), перекладаючи всю відповідальність на останніх.

Для України став характерним феномен багатопартійності, через відсутність чітких норм, що стосуються активної статутної діяльності, станом на 01. 01. 2021 року в Україні було зареєстровано 365 партій [4], більша частина з них роками не приймають участь у політичному житті, але перед початком виборчого процесу через вливання фінансових інвестицій активізуються, тобто відбувається купівля/оренда партії, що також можна назвати політичною корупцією.

Новостворені партії стають технологічними проектами, які забезпечують проходження до владних структур, або ж формуються задля подальшого

продажу статутних документів, отже вже на етапі формування вони можуть стати учасниками корупційних схем.

Отже, партії не стали тією політичною силою, яка консолідує суспільство, аналіз статутів партії, говорить про те, що вони не мають чітких ідеологічних орієнтирів, не розробляють інноваційних політичних технологій і не йдуть на компроміси з політичними опонентами. Велика кількість політичних партій, віддаляє національну еліту від влади, і, як результат у суспільній свідомості відсутні чіткі ідеологічні орієнтири. Тобто коли в країні виникають різного роду кризи, певне угруповання різко активізується й починає боротись за владу і відповідно за доступ до державних ресурсів [8].

Отже, значна частка політичних партій в Україні від самого початку заснування створюється в умовах політичної корупції щоб займатися неправомірною діяльністю.

Надалі це поширюється на повсякденну діяльність партійних структур, що є одним із чинників проявів політичної корупції, але й, як правило, участь у політично-корупційних схемах є єдиною можливою умовою їх існування.

Ситуація, яка є з політичними партіями в майбутньому призводить до деформації виборчого процесу та порушення принципу представництва громадян у вищих органах державної влади та чинного виборчого законодавства, що сприяє виникненню такої форми політичної корупції, яка включає в себе електоральну та виборчу корупцію.

Вибори — це найважливіший політичний процесом, від якого залежить доля країни, він також є найвідповідальнішим, адже тут громадяни, як єдине джерело влади мають шанс забезпечити собі і своїй країні належне майбутнє й саме від їх вибору залежить, які кандидати пройдуть до вищих ешелонів влади.

В українських реаліях, через низький рівень електоральної культури, виборці стають засобом досягнення цілей потенційно корумпованих кандидатів та партій, які залежні від зовнішнього впливу донорів.

Надання неправомірної вигоди за будь-які дії, пов'язані з безпосередньою реалізацією виборчого права, розповсюджена практика, до якої вдаються, як на

місцевих так і на загальнодержавних виборах. Влада почала сприйматись, як товар, що призводить до дискредитації інституту виборів, як загальнодемократичні цінності.

Підкуп, може використовуватись, для впливу, як на конкретного виборця, через надання йому певних матеріальних благ, так і на організацію чи установу через надання безоплатних послуг, матеріально-технічного забезпечення.

Такий тип політичної корупції не стійкий і зникає відразу по закінченню виборчого процесу, а з юридичної точки зору виборці не являються суб'єктами корупційних діянь, адже вони не уповноважені на виконання державних функцій.

Крім того, «підкуп» може трактуватися, як різновид виборчих технологій, тобто обіцянка чи гарантія від кандидата, яка буде виконана в разі його перемоги не суперечить законодавству. А в разі їх невиконання списують усе на політичний ризик аргументуючи це тим, що такі дії можуть загрожувати стабільній ситуації в країні. Наприклад, підняття заробітних плат, може спровокувати дефіцит коштів у бюджеті.

У такому разі, можна стверджувати, що корупція у виборчому процесі зумовлена як і електоратом, який терпимо ставиться до корупційних діянь, так і особливістю політичних партій та кандидатів, які приймають участь у виборах.

До 19 грудня 2019 року в Україні функціонувала змішана виборча система, за якої частина кандидатів було обрано за пропорційною виборчою системою з закритими списками, а інша за мажоритарною. Часто ця система піддавалась жорсткій критиці з боку громадськості та міжнародних експертів.

За такої системи, формування й обговорення партійного списку кандидатів на вибори по більшій мірі відбувалось у закритому режимі, де враховувалася думка, виключно лідера політичної партії та донора. Факт такої корупції довести неможливо, адже до виборів списки опубліковуються на офіційному веб-сайті Центральної Виборчої Комісії, саме зловживання з боку партійної верхівки відбувається в присвоєнні або продажі прохідних місць у

цих списках, чим вище кандидат – тим більше шансів здобути перемогу, адже виборець віддає голос за список, а не за конкретного кандидата.

Мажоритарна система, на перший погляд пропонує альтернативу закритим спискам, адже голос уже буде віддано за конкретного кандидата по одномандатному виборчому округу. Але в наших реаліях така система, знову виявилась не популярною, зокрема, через надання неправомірної вигоди виборцям.

Уже на старті виборчої кампанії, спостерігається нерівність умов, у яких перебувають кандидати. Доступ до матеріальних, фінансових, організаційних ресурсів, а також підтримка з боку владних структур збільшує шанси на перемогу. Тому змагання кандидатів по одномандатних округах відбуваються по принципу роздачі різного роду подарунків, а не демонстрації свого професіоналізму. Отже відбувається підкуп виборців, що дає більше шансів на перемогу кандидатові, який має підтримку з боку влади чи ПФГ.

Варто зауважити, що за змішаної системи починають створюватися технічні кандидати та технічні партії, місія яких полягає в розсіюванні голосів виборців, причому така практика повторюється з року в рік. По закінченню виборчого процесу в парламенті формуються «кишенькові» депутати голоси яких використовуються виключно в інтересах донорів, у нашому випадку це олігархи, які фінансують партії чи кандидатів. Як показує практика депутати у Верховній Раді в більшості голосують фракціями, за ті чи інші закони, що дає нам змогу, говорити, що реальними суб'єктами впливу на законодавчий процес є кілька осіб — це лідери партій, які «відпрацьовують» вкладені в політичну кампанію кошти.

Що стосується нового Виборчого Кодексу, то вибори в депутати в жовтні 2020 року відбулися за пропорційною виборчою системою з відкритими списками.

За такої системи, виборець віддавав голос за партію й за кандидата, тим самим збільшував його шанси здобути представницький мандат. У теорії така система має мінімізувати вплив партійної номенклатури на списки, але з огляду

на існуючу електоральну проблему, така реформа включає в себе й ризик того, що така система вбере в себе негативні сторони минулої. Також, така система унеможлиблює участь безпартійних кандидатів у виборчому процесі.

Участь засобів масової інформації відіграє не останню роль, як у виборчому процесі так і по його закінченню. Широке використання мас-медіа в політичній боротьбі призводить до його політизації, а в подальшому політичні процеси, які відбуваються в країні більше нагадують реаліті-шоу.

Проблема сторона ЗМІ виникає в тому, що телебачення в Україні й досі залишається лідером із формування суспільної думки та залишається головним каналом інформування населення про політику, на цьому ґрунті кандидати вдаються до популізму та дезінформації, а факт їх знаходження в руках фінансово-олігархічних груп, дає змогу маніпулювати масовою свідомістю.

До політичної корупції, а точніше до її проявів можна віднести й вихід народних депутатів із політичних сил, за списками, по яких вони були обрані без втрати мандату, який вони здобули завдяки народній підтримці їх передвиборчих програм не виходячи зі складу фракцій. Це призводить до того, що за гроші будь-яка людина може отримати депутатський мандат, інвестувавши в перспективний проект. Інститути громадянського суспільства, не мають змоги контролювати хід дій, які відбуваються по закінченню виборчого процесу.

Також в Україні процвітає таке явище, як непотизм, «кумівство», кронізм, патронат, клієнтизм, фаворитизм, які виступають безпосередніми причинами політичної корупції. Доки такі явища є, проблема політичної корупції буде залишатися не вирішеною оскільки відбувається узурпація державного управління, а боротися з корупцією не будуть ті, хто сам її очолює. Кадрова політика непотизму, створює односторонні переваги, відбувається порушення рівних умов конкуренції та покривання у випадку вчинення особою правопорушення[58, с.192].

Політичні сили призначають на посади «своїх» людей і починають використовувати владний потенціал на максимум, насамперед повертаючи

кошти, які були вкладені в політичну гонку. Процвітає така система, завдяки бюрократичній системі, яка є сьогодні в Україні, а головна проблема постає в нероздільності її з політикою [41, с.15].

Надмірне поширення бюрократії в Україні та її існування у всіх сферах суспільного життя, концентрує корупцію не тільки у вищих ешелонах влади, а безпосередньо несе це згубне явище в маси, що дає право говорити, що вона є одним із джерел політичної корупції, так як вона виступає, так званим, посередником між владою й населенням. Коли суб'єкти політичної корупції використовують владу для установки певних правових норм, які відповідають їх особистим інтересам, створюючи шляхи для ігнорування інших норм. То бюрократія так само виконує акумулятивну функцію та стає елементом корупційної «піраміди», оскільки політична корупція сприяє розвитку бюрократичної гілки та заражає нижчі щаблі посадових осіб, які слідуєть грабіжницьким прикладам чи виконують відповідні інструкції “з гори”.

Політична нестабільність є одним із найголовніших факторів політичної корупції — сьогодні Україна переживає один із найскладніших періодів в історії її незалежності. Військова агресія та втрата територій, руйнування інфраструктури внаслідок неефективної державної політики, яка порушує принципи вільної ринкової конкуренції та ґрунтується на лобіюванні інтересів певних політико-олігархічних груп та відсутність діючих реформ, які також виступають чинником, що породжує політичну корупцію.

Поглиблена корупційна криза, в яку сьогодні потрапила Україна, криється в неефективній системі правосуддя, а саме його вибірковість у винесенні обвинувачуваних вироків, від так політики та державні службовці, яких запідозрили в корупційних діях, можуть легко уникнути відповідальності.

Незахищеність судової гілки влади, призводить до того, що часто відбувається тиск із боку суб'єктів політики на суди та відображається на політично вмотивованих рішеннях, що фактично зводить усі намагання антикорупційних інститутів до нуля.

Найголовнішим фактором, який сприяє формуванню політичної корупції, є політичні настрої та політична культура громадян України. Сучасне українське суспільство, яке виховується в глобальному корупційному середовищі, а точніше знаходяться в умовах корупційної кризи показує, що не тільки політична еліта не готова до боротьби з корупцією, а й саме українське суспільство. Низький рівень антикорупційних настроїв сприяє розвитку політичної корупції на нижчих рівнях, що безперечно створює вертикаль, по яких рухаються «брудні» кошти, навіть якщо суспільство негативно ставиться до цього явища, і розуміє його пагубність, він і далі приймає участь у корупційних діяннях.

Значну роль у цьому процесі відіграє правовий нігілізм, який сформувався не тільки в населення, а й у владної верхівки. Нігілізм, або ж соціальний нігілізм характеризується невизнанням загальноприйнятих ідеалів, цінностей, моральних норм, загальної культури тощо. Сутність правого нігілізму проявляється в негативному, неухважному ставленні до права. Джерелом його живлення сьогодні є такі явища, як популізм політичних лідерів, некомпетентність державних службовців, бюрократизація державного апарату, що сприяє викривленню соціальних відносин. Форми, в яких проявляється правовий нігілізм дає нам змогу говорити, що він є однією із причин політичної корупції, а саме: через прямі й умисні порушення чинного законодавства, як наприклад тіньова економіка, поряд із нею виникає й тіньова політика, яка здійснюється через невидимі клани та групи тиску. Поширеною формою правового нігілізму в Україні є дача хабара та толерантне ставлення до корупції через зневіру в правовий шлях розв'язання проблеми, створення перешкод для застосування закону або його різне застосування чи тлумачення, підштовхують членів суспільства до вирішення своїх проблем «неправовими засобами». Зрештою, «корупція, у вигляді правового нігілізму виступає хворобою суспільства, і тільки суспільство може її подолати. Кожен громадянин має взяти на себе відповідальність за майбутню долю держави та

розпочати боротьбу з корупцією з себе, насамперед не даючи та не беручи хабарів» [75, с.238].

Отже, досліджуючи причини виникнення політичної корупції в Україні, варто зауважити про те, що у зв'язку зі зрощенням політики, бізнесу та влади, фактично, стирається розмежування між причинами та чинниками корупції, оскільки вони постійно перебувають у постійній взаємодії, міцно закріпившись у суспільно-політичному житті, що відповідно не дає можливості чітко розмежувати ці поняття, тому автори схильні використовувати поняття — чинник, який включає в себе причини та умови, що провокують корупційні діяння, до них можна віднести політичні, економічні, правові, організаційно-управлінські, соціально-психологічні, історичні та ідеологічні. Серед багатоманітності причин корупції в Україні, можна виокремити недосконале законодавство, неналежний механізм його застосування та низький рівень ризику для державних службовців бути покараними за корупцію. Це, також, може бути пов'язане з відсутністю реального прагнення до боротьби з корупцією, неефективністю започаткованих реформ та слабкою участю громадянського суспільства в нормативному закріпленні діяльності з боротьби з корупцією. Зважаючи на вищезазначене, основними причинами, що спричиняють політичну корупцію наступні:

- низький рівень політичної культури в населення, навіть за наявності ряду політичних прав і громадянських свобод не сприятимуть демократичній розбудові суспільства, через те, що у свідомості людей закарбовано елементи підданської політичної культури;
- надмірне втручання держави в економіку і приватне життя громадян, розшаровує суспільство на багатих і бідних, а середній клас, як такий, що мусить формувати основу громадянського суспільства та є основоположною соціальною структурою.

Його зміцнення суперечить інтересам політичної еліти, адже за його процвітаня з'являється «наглядач» у вигляді громадянського суспільства,

така ситуація заперечує створення сприятливих умов для проведення виборчих кампаній через залучення «тіньових» коштів і підкуп виборців.

2.2. Наслідки політичної корупції та її вплив на державотворчі процеси

При формуванні владних структур політична корупція призводить до того, що владу здобувають особи, які по суті не мають займати державні посади через невідповідність їх ділових та особистих якостей, до займаної посади, отже відбувається узурпація влади. Вона стає інструментом у руках представників тіньового або ж кримінального середовища. Відтак діяльність державних структур спрямовується і використовується для незаконного збагачення, ухилення від відповідальності або ж переслідування політичних опонентів, що перешкоджає політичній конкуренції.

Політична корупція насамперед має наслідки для політичної системи: зловживання таким різновидом корупційних практик ставлять під сумнів легітимність нинішньої влади, як всередині держави, через створення специфічної моделі політичної поведінки, де нівелюються демократичні принципи формування і функціонування суспільства та держави, за якої влада обслуговує приватні або корпоративні інтереси певних угруповань, що сприяє формуванню негативної репутації на міжнародній арені.

Такий розклад подій також, має й економічні наслідки, які проявляються гальмуванні економічних реформ, ставить під загрозу економічні відносини з іншими державами, зокрема, перешкоджає входженню України до різноманітних міжнародних організацій; відбувається криміналізація економіки через ухилення від сплати встановлених податків, у результаті чого значна маса грошових ресурсів відходить у тінь, які потім використовуються для впливу на державно-владні інститути, або ж відбувається легалізація незаконно отриманих фінансових ресурсів, через порушення принципів приватизації державних підприємств в одних руках, за рахунок чого порушується принцип

вільної конкуренції через монополізацію ринку й підвищення собівартості продукції, яке населення мусить купувати за завищеними цінами.

Хоча політична корупція не стільки помітна для пересічного громадянина, вона все ж таки має морально-психологічні наслідки, які проявляються в суспільних відносинах між людьми, відбувається соціальна деформація та деморалізація суспільства, коли нівелюється основна правоохоронна функція держави, вона породжує відчуття беззахисності перед певними інститутами, або ж державою загалом. Службові та посадові особи вдаються до зловживання наділеними повноваженнями, що призводить до криміналізації відносин.

Правові наслідки проявляються не скільки в обмеженні конституційних прав і свобод громадян чи порушенні законодавства, що характерно для корупції, з якою ми стикаємось у повсякденному житті, а у встановлені певних преференцій для вузького кола осіб через ухвалення законодавчих актів, які в майбутньому матимуть негативні наслідки для населення, що сприяє розвитку правовому нігілізму та знижує розвиток держави, як правового інституту.

З вищезазначеного можемо сказати, що політична корупція, носить вкрай негативні наслідки, які відображаються на економічній, соціальній та політичній сферах. Вона не тільки перешкоджає реальному розвитку суспільства й держави, але і ставить під загрозу інтереси національної безпеки України.

В економічній сфері, через порушення механізмів вільної конкуренції, отримує переваги не той, хто конкурентоздатний, а той, хто платить. Також відбувається нерівномірний розподіл ресурсів, недостатній рівень інвестицій у державний сектор породжують порочне коло корупційних відносин, де заручниками стають, як і ті хто надає державні послуги та й ті, хто звертається за такими послугами. Яскравим прикладом може бути питання охорони здоров'я, коли заробітна плата персоналу не відповідає ринку праці. Через брак матеріального забезпечення установи, вони не можуть виконувати покладені на них базові функції і громадянин змушений платити, за послуги подвійну

вартість. Перший раз через податки у державу, а потім на пряму аби придбати ліки. В умовах політичної корупції це може бути пов'язано не з браком коштів, а їх витратою на інші потреби, у сфері державних замовлень і надання кредитів привілейованим особам, що перешкоджає реалізації урядових програм.

У політичній сфері відбувається переорієнтація цілей від загальнонаціональних до індивідуальних, корпоративних; зрада стратегічних інтересів країни та інтересів національної безпеки, втрата авторитету на міжнародній арені, зниження довіри населення до влади, політичні зради, небажання знайти компроміс, політичне переслідування опонентів, ухвалення рішень в інтересах певного кола осіб.

Діяльність інститутів громадянського суспільства та незалежні ЗМІ можуть придушуватись, як наслідок держава тяжіє до авторитарного режиму управління суспільством, за такого режиму, якщо громадські організації й існують, то лише до того моменту поки вони не починають набувати авторитету в широких масах населення. Якщо ж опозиційні настрої починають виходити з під контролю, вживається практика необґрунтованих фінансових перевірок донорів.

Найважливішим негативним наслідком процвітання корупції є створення певного соціально-психологічного клімату, який формується безпосередньо і сприяє ще більшому поширенню корупції. Відтак, виникають подвійні моральні стандарти, за якими корупція вважається суспільно неприйнятною, але вона стала частиною буття пересічного українця, що так само виховує цілковите сприйняття та терпимість до цього явища.

Як говорилося вище, деякі антикорупційні органи формуються за сприяння громадянського суспільства, зокрема, через внесення пропозицій, щодо участі в конкурсних комісіях, але в цьому випадку присутній ризик, що такі організації можуть виконувати вказівки представників влади або політичних сил і така співпраця ставить під загрозу дієздатність таких антикорупційних органів, діяльність яких буде спрямована на прикриття корупційних схем або ж на переслідування політичних опонентів.

2.3. Дослідження впливу політичної корупції на прийняття державно-управлінських рішень

На сьогодні корупція стає доволі складним та диверсифікованим явищем із різноманітними формами та проявами. Зважаючи на той факт, що корупція настільки складне та багатогранне явище, що тільки шляхом застосування правових методів подолати його неможливо, оскільки вимагається зміну характеру суспільних відносин та менталітету. Вивчення такого негативного суспільного явища, як корупція, породило широкі дискусії щодо визначення поняття «корупція», системності проявів та невід'ємних ознак. Водночас серед різноманітного спектру думок щодо корупції досі немає будь-якого загально визнаного визначення, яке мало б чітку, повну й незалежну оцінку явища корупції. Така ситуація не випадкова, оскільки корупція належить до числа складних, комплексних явищ.

Водночас, вчені єдині в думці, що корупцію не можна визначити як категорію, але, зазвичай, це не створює труднощів її визначити (розпізнати), як явище, що об'єктивно існує в практичній дійсності. Власне, прояв корупції дає змогу нам найбільш точно визначити ступінь корумпованості держави, а також у достатній мірі осмислити соціально-правову сутність корупції та її вплив на людський капітал, суспільство й економіку держави. Тому, цілком закономірно, що цьому питанню присвячується особлива увага вчених, які вивчають корупцію, як в окремих сферах життєдіяльності людини, так і її прояви загалом.

Останнім часом корупція стає не лише предметом вивчення соціологів, правників, психологів, інших галузевих учених, але й стає акцентованим об'єктом впливу внутрішньо державної політики. На державному рівні роль корупції неодноразово згадувалася, як один з ключових чинників низької ефективності діяльності апарату державної влади, що проявляється в недовірі до нього населення та зарубіжних інвесторів. Як результат корупцію було включено в перелік основних загроз національній безпеці.

Корупційні явища мають місце не лише у сфері управління, але й у соціальній, освітній, науковій сферах, сфері охорони здоров'я тощо. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність у всебічному та комплексному дослідженні сутності та причин її виникнення.

Корупція та боротьба з корупцією є проблемами, практично, світового масштабу. Тому не, випадково, навіть ООН стурбоване «серйозністю проблем, породжених корупцією, оскільки вони загрожують стабільності та безпеці всієї міжнародної спільноти. Запобігання та протидія корупції, вплив на її причини та умови, має бути основним вектором внутрішньої політики будь-якої держави, в противному випадку корупційні форми поведінки будуть виникати незалежно від посилення покарання винних осіб. У сучасному світі, з кожним днем, проблема корупції стає все більш актуальною, що вимагає постійного вдосконалення методів і засобів запобігання та протидії їй. Іноді, навіть найпопулярніші засоби не можуть принести бажаного результату» [17, с. 235].

Як зазначає С. Задорожний «...українська держава на сучасному етапі свого розвитку зіткнулася, на жаль, із небаченими досі викликами та загрозами своєму суверенітету, територіальній цілісності та системі захисту прав і законних інтересів своїх громадян. Коли на Україну чинять зовнішній тиск геополітичні фактори, не менш серйозну небезпеку становить і внутрішній ворог в особі корумпованого апарату державних службовців, на усіх рівнях, від центрального і до місцевого» [17, с. 236].

Для того, щоб Україна стала сильною державою, яку поважатимуть, як мінімум, на зовнішньополітичній арені, потрібно першочергово подолати всі корупційні прояви в державі. Це складне завдання, тому потребує для свого вирішення мобілізації сил кожного громадянина суб'єкта суспільного розвитку.

Отже, для запобігання та протидії корупції в Україні сформовано достатню значну законодавчо-нормативну базу, яка ґрунтується на світовому та вітчизняному досвіді. Однак визначені заходи досі не дали особливо помітних результатів у цій сфері, оскільки ситуація з корумпованістю в Україні суттєво ускладнена: корупція стала чи не найголовнішою частиною управління

державою й суспільства, а її негативний вплив на політичний, економічний та соціальний розвиток набув стабільного характеру. Погіршує ситуацію не тільки небажання народних обранців вводити ефективний механізм контролю за своїми ж діями, але й чисто технічна неможливість здійснення всеосяжного контролю. Тому на даний час антикорупційне законодавче забезпечення потребує удосконалення.

До того ж корупція унеможлиблює втілення належного врядування, як новітнього зразка публічного управління, є загрозою національній безпеці та суспільному ладу нашої країни, справляє негативний вплив на організацію та роботу владних і політичних установ, послаблює довіру людей до органів влади, становить серйозну загрозу розвитку країни в майбутньому. Шкода, але останніми роками діяльність із протидії корупції була несистемною та не забезпечила очікуваного результату. Досі відсутні й ефективна стратегія, й адекватний національний механізм протидії корупції, а належне законодавство — недосконале [73].

Висновки до розділу 2

У розділі другому охарактеризовано основні чинники, які є причиною виникнення політичної корупції в Україні; виокремлено наслідки політичної корупції та її вплив на державотворчі процеси; узагальнено вплив політичної корупції на прийняття державно-управлінських рішень.

1. До чинників, які є причиною виникнення політичної корупції в Україні можемо віднести такі: політичний; економічний; організаційно-управлінський; правовий; морально-психологічний; ідеологічний.

2. Політична корупція має наслідки для політичної системи, а саме: економічні; морально-психологічні; правові. А також носить вкрай негативні наслідки, які відображаються на економічній, соціальній та політичній сферах.

Для запобігання та протидії корупції в Україні сформовано достатню значну нормативну базу, що оснований на світовому та українському досвіді. Однак визначені заходи досі не дали очікуваних суспільством результатів у даній сфері, оскільки ситуація з корумпованістю в Україні суттєво ускладнена: сьогодні корупція, на жаль, одна з ключових частин управління державою й суспільством, а її негативний вплив на політичний, економічний та соціальний розвиток набув постійного характеру. Погіршує ситуацію не тільки небажання народних обранців ввести ефективний механізм контролю за власними діями, але й суто технічна неможливість здійснення такого «всеосяжного» контролю. Таким чином, антикорупційне законодавче забезпечення гостро потребує удосконалення.

3. Вплив корупції на прийняття державно-управлінських рішень унеможлиблює втілення належного врядування як новітнього зразка публічного управління, що є загрозою національній безпеці та суспільному ладу нашої країни, справляє негативний вплив на організацію та роботу владних і політичних установ, послаблює довіру людей до органів влади, становить серйозну загрозу розвитку країни в майбутньому.

Загалом, Україна сьогодні має всі шанси зменшити масштаби політичної корупції, використовуючи наявні наукові дослідження та досвід зарубіжних країн у цій сфері. Однак, за браком політичної волі, навіть найдосконаліше законодавство матиме виключно рекомендаційний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітувати протидію корупційній злочинності.

Саме тому, важливим аспектом протидії корупції є становлення сильного громадянського суспільства, його співпраця з органами державної влади та підвищення рівня політичної культури. Усе вищесказане дає змогу створити ефективну основу для розвитку антикорупційної діяльності в Україні та сильну, демократичну, правову державу.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАПОБІГАННЯ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ

3.1. Вдосконалення законодавства щодо протидії політичній корупції в Україні

В останні роки антикорупційне законодавство постійно оновлюється, змінюється й доповнюється. Україна починає реформи антикорупційних законів відповідно до міжнародних стандартів. Це є свідченням того, що курс нашої держави в напрямку формування дієвого механізму протидії корупції, викриття та ліквідації її соціальних причин та наслідків — один із пріоритетів на нинішньому етапі державотворення. Створення та втілення результативної антикорупційної політики має сприяти іміджу України як держави, яка активно бореться з корупцією. Саме тому від правильного розуміння мети і значення антикорупційної політики держави залежить ефективність заходів, які застосовуються, щоби мінімізувати корупційні прояви [64].

У 2011 року антикорупційне законодавство почало оновлюватися відповідно до світових стандартів. Коли Закон України «Про засади запобігання та протидії корупції» було ухвалено, це зміцнило вітчизняну антикорупційну законодавчу базу, привело її у відповідність до євростандартів і створило дієві сучасні антикорупційні механізми, запровадило нові правові інститути. Однак цьому закону, як визначають фахівці, не вдалося перетворитися на кодекс норм протидії корупції, лише на чергову спробу створення нормативно-правових засад для попередження та боротьби з корупційними діями. В деяких положеннях цього документу неточності, неузгодженості, що в результаті вело до появи корупційних ризиків і спаду рівня дієвості антикорупційних акцій.

Зважаючи на впровадження Комплексу спеціальних заходів щодо протидії корупції (2016 р.), відповідно до Плану дій Європейського Союзу з

реалізації антикорупційної ініціативи в Україні, в останні роки вийшло ухвалити перелік законів, що мають важливе значення, спрямовані на збільшення відповідальності за правопорушення цього різновиду. Приведення національних законів у відповідність до визнаних європейських норм допомагає їх гармонізувати зі стандартами міжнародного права, уніфікувати й реалізувати всередині держави. Водночас, відповідно до оцінок знаних українських та іноземних фахівців, навіть маючи помітні позитивні тенденції, Україна залишається країною з достатньо високими корупційними ризиками. Незважаючи на існування певних законодавчих актів, завдяки яким правоохоронці можуть реагувати на факти корупції, починаючи з неетичного ставлення державного службовця та завершуючи його участю в хабарництві або роботі організованих злочинних груп, нормативну та правову бази потрібно вдосконалювати надалі [22]. Це зачіпає як контроль за порядком у державній службі, так і юридичну відповідальність за злочин корупційного характеру. Важливість виокремити корупційну злочинність як самостійний різновид обґрунтовано тим, що: міжнародні нормативно-правові акти оперують поняттям «корупційного злочину»; майже всі сфери суспільної життєдіяльності масштабно уражені корупцією; є потреба виробити уніфікований підхід до тлумачення «корупційної злочинності». Удосконалюючи національне законодавство стосовно збільшення змістової частини корупційних правопорушень, можна зіштовхнутися з проблемами, спричиненими, з одного боку, слабкою політичною волею щодо модернізування антикорупційної законодавчої бази, а з другого — недостатнім науковим розробленням вказаної тематики. Нормотворче переформатовуючи систему запобігання корупційній діяльності, варто, насамперед, впровадити наявні закріплені законодавством положення в галузі правозастосування, у тому числі в роботі правоохоронців та решти інститутів держави, які вже займалися фінансовими розслідуваннями.

Безумовно, активні реформи антикорупційних законів на сьогоднішньому етапі спричиняють виникнення нової проблематики, зумовленої недосконалістю правових засад, що покликані протидіяти корупції. Ухвалене

законодавство ще неодноразово буде причиною критики не тільки науковців, а і практичного персоналу, бо його положення — суперечливі, неточні й вимагають доопрацювання.

Попри те, що було прийнято багато хороших законодавчих документів, із 200 націлених на боротьбу з корупцією акцій, які відповідно до Державної програми з утілення Антикорупційного стратегічного плану мали виконати державні органи до кінця 2017 р., приблизно 35% з так і не реалізували. Антикорупційна стратегія з 2018 року та Державна програма з її впровадження припинили існування. Не були ухвалені численні важливі антикорупційні закони, які б допомогли оздоровити українську економіку, фінанси, систему соціального захисту та ін. Вони стосувалися прозорості в питаннях розподілення бюджетної видаткової частини й розпорядження природними ресурсами, адміністративних процедур, лобіювання, перевірки доброчесності, захисту викривачів, спроби створити Установу бізнес-омбудсмена тощо. Через значну кількість суперечливих положень у КК України та КПК України із механізмів боротьби з корупцією вони стали годівницею, якою користуються посадовці структури кримінального судочинства.

Стратегічні заходи щодо ліквідації корупції стануть результативними, якщо буде якісне політичне керівництво. Це означає, що уряд має бути переконливим зі своєї сторони в боротьбі з корупцією та забезпечувати втілення заходів на найвищих щаблях. Державні службовці та громадськість мають переконатися, що до проблем ліквідації корупції в уряді ставляться серйозно, а не формально. Стосунки прем'єр-міністра та його міністрів не мають викликати ніяких сумнівів щодо їхнього ставлення до корупції, кумівства чи конфлікту інтересів в інституціях, котрі вони контролюють [13].

Щоби вдосконалити правовий режим державної політики антикорупційного спрямування, нині, насамперед, треба вжити таких заходів:

- доопрацювати законодавчі норми, як, наприклад, Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів»

- [46], Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо деяких питань накладення арешту на майно для усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [48];
- Верховна Рада має розглянути проекти, присвячені концептуальним майбутнім змінам, внесеним до діючого законодавства щодо регулювання грошової підтримки партійних організацій та виборчих кампаній згідно з міжнародним стандартом (зокрема, стосується підготовлених спільно IFES Україною та Трансперенсі Інтернешнл-Україною документів із пропозиціями додати положення чинної української законодавчої бази (стосується Закону «Про політичні партії в Україні» та законів щодо черговості, з якою діють загальнодержавний та місцевий вибір і суміжні законодавства).
  - Кабінет Міністрів України має розробити та ухвалити загальнонаціональні методики для того, щоб оцінювати корупційні показники відповідно до стандартів ООН;
  - визначити на законодавчому рівні визначення «політична корупція», «суб'єкти політичної корупції» тощо.

Ефективним механізмом у боротьбі з політичною корупцією, вважаємо незалежні ЗМІ, головною метою яких є інформування суспільства про перебіг подій у середині країни та поза нею. Об'єктивні громадські ЗМІ мають підтримувати демократичний устрій та розкривати певні державні та політичні недоліки, виконуючи у такий спосіб стабілізаційну функцію. Використовуючи власний ресурсний потенціал, вони мають висвітлювати всі приховані механізми корупції, тіньові схеми тим самим стимулюючи в широких мас населення негативне відношення до явища корупції.

Сьогодні в Україні створено значну кількість популярних ЗМІ, якими володіють приватні особи і питання свободи слова ставиться під сумнів, а інформація починає бути товаром, який можна продавати. Таким чином, відбуваються «політичні замовлення», щодо виправдання чи засудження тих чи інших подій, дій політиків чи державних службовців —отже власники

займаються політичним лобіюванням впливаючи на соціальні інститути та соціум, відповідно загальнодержавні інтереси підміняються інтересами медіа-бізнесу. Часті порушення журналістської етики призводить до поширення в маси дезінформації, що стосується владних структур.

Отже, за таких умов у суспільстві виховується негативне відношення не до явища політичної корупції, а до держави, як інституту, який гарантує захист прав і свобод громадянина. ЗМІ через вплив на свідомість, поведінку та настрої населення, використовуючи свій потенціал, також можуть диктувати правила гри на політичній арені в середні країни, тому їх ще називають «четвертою владою», а при потраплянні у володіння іноземних компаній, вони можуть стати загрозою національній безпеці.

З метою мінімізації впливу засобів масової інформації на суспільну свідомість, пропонуємо внести зміни до Виборчого кодексу та заборонити політичну рекламу на телебаченні на період виборчих кампаній, адже якщо політична партія фінансується «тіньовими» коштами, це уможливорює доступ до ефірів, що робить їх конкурентоспроможними по відношенню до інших. Дієвою альтернативою пропонуємо запровадити дебати між кандидатами на посаду, якісна передвиборча дискусія дасть змогу виборцям визначитися самостійно, кому з кандидатів вони б віддали голос.

За браком чітко визначеної стратегії й тактики антикорупційної політики, а також відсутності механізму її вдосконалення, відбивається на раціональному використанні державного бюджету країни. Відтак кошти, які направлені на утримання антикорупційних органів непропорційні повернутим коштам від скоєних злочинів, отже платники податків не отримують послуги на які вони розраховують у сфері протидії корупції, зокрема, через гальмування розгляду справ судовою системою та недостатньою доказовою базою через низьку якість досудового розслідування.

Оскільки корупція — це явище соціальне й у багатьох випадках вона передбачає зловживання наданою владою, то створення та організація роботи, формування керівного складу спеціалізованих інституцій повинна слідувати

принципу незалежності, неупередженості та прозорості, оскільки розслідування корупційних злочинів передбачає наявність обвинуваченого в зловживанні владними повноваженнями. За браком зовнішнього впливу, під час діяльності таких органів з'явиться можливість проводити якісне та справедливе розслідування корупційних злочинів.

3.2 Імплементация досвіду інших країн щодо протидії політичній корупції

Боротьба з корупцією є одвічною проблемою людства, перші згадки про боротьбу з якою датують близько 2319 – 2311 років до нашої ери, в часи правління шумерського правителя який керував містом-державою Лагаш.

За даними міжнародної організації Трансперенсі Інтернешнл, найкращі показники боротьби з корупцією мають Данія, Фінляндія, Швеція, Норвегія, Нідерланди, Сингапур, Нова Зеландія, Японія та Німеччина [66]. Методи в кожній з цих країн дуже різні, але в основі боротьби з корупцією закладені політичні, правові та організаційні механізми подолання корупції.

Втілення в життя закордонного досвіду боротьби з корупцією, вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію корупції та хабарництву, що на практиці довели свою ефективність, та можуть бути ефективними в Україні для зменшення рівня корупції.

За рейтингом сприйняття корупції, підготовленому міжнародною організацією Трансперенсі Інтернешнл за 2020 рік, Данія — одна з найменш корумпованих країн у світі, вона перебуває на почесному першому місці разом з Новою Зеландією серед 180 країн світу [66].

Розвиток правової культури в Данії зводиться до осуду корупції і стимулювання чесності і відкритості функціонування публічних служб і урядовців, чого дуже сильно не вистачає Україні. В зв'язку з чим 1 лютого 2017 року саме датські фахівці офіційно приступили до реалізації антикорупційної програми ЄС в Україні. Бюджет цієї кампанії був спрямований в першу чергу на функціонування нових антикорупційних органів, таких як НАБУ, НАЗК,

САП та поліпшення системи парламентського контролю за процесом впровадження реформ [10].

У Новій Зеландії низка законодавчих змін останніх років ще більше посилила спроможність суспільства чинити опір корупційним проявам.

У Новій Зеландії ключовою правоохоронною організацією, що фокусується на боротьбі із корупцією є Управління по боротьбі з великим шахрайством (SFO – the Serious Fraud Office). В законодавстві Нової Зеландії немає юридичного визначення корупції, тому SFO керується критеріями, на основі яких приймає рішення про належність справи до своєї компетенції. До таких критеріїв належать: вплив, масштаб, складність, що визначає недосяжність успішного розслідування справ силами інших правоохоронних органів і громадський інтерес у разі успішного судового переслідування.

SFO наділено досить широкими повноваженнями: представники відомства вповноважені допитати будь-якого громадянина країни — від прибиральниці до міністра. Ті так само, не мають права приховувати інформацію й повинні відповідати на запитання та надавати свідчення й докази, навіть якщо вони компрометують/викривають їх самих. Від свідків можуть вимагати давати свідчення під примусом. Кожен, хто відмовиться виконувати ці зобов'язання, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності.

Важливим способом запобігання корупції в Новій Зеландії є просвітницька діяльність з метою обізнаності громадян із ознаками корупційної поведінки та протидії їй. Кожен новозеландець має можливість пройти антикорупційний електронний навчальний курс, який розроблений «Трансперенсі Інтернешнл» та адаптований місцевим підрозділом цієї організації спільно із SFO [57].

Варто відзначити антикорупційну політику Сінгапуру, яка вражає своїми успіхами. Центральною ланкою в ній є постійно діючий спеціалізований орган— Бюро розслідування випадків корупції. Значним впливом на зменшення корумпованих діянь стало прийняття нормативних документів,

ключове місце серед яких займає Акт про запобігання корупції з чітким переліком корупційних діянь і встановленням відповідальності за їх учинення.

Кримінальне законодавство Сінгапуру передбачено позбавлення волі або штраф (п'ять років ув'язнення або 100 тис. доларів США), якщо буде доведено вину в корупційному злочині. Якщо ж щодо державного службовця надійшло завідомо неправдиве повідомлення щодо вчинення відповідних незаконних діянь, то заявнику, за такі дії, загрожує покарання - один рік ув'язнення або штраф у розмірі 10 тис. доларів США. Іноземці, яких викрили в корупції, позбавляють права здійснювати будь-яку господарську діяльність на території Сінгапуру [68].

Ефективність антикорупційної політики Сінгапура досягається за рахунок суворого дотримання антикорупційних принципів, а саме:

- 1) справедлива оплата праці державних службовців, яка співвідноситься до середньої заробітної плати у приватному секторі;
- 2) контрольована щорічна звітність державних посадовців про їх майно, активи й борги;
- 3) принциповість при розгляді справ про корупцію щодо високопоставлених урядовців для підтримки морального авторитету непідкупних політичних лідерів;
- 4) ліквідація зайвих адміністративних бар'єрів для розвитку економіки.

Варто відмітити, що боротьба з корупцією є одним із ключових чинників економічного успіху Сінгапура [16].

Ефективна система боротьби з корупцією діє у Фінляндії. За рейтингом «Трансперенсі Інтернешнл» Фінляндія займає третє місце. Досвід Фінляндії показує, що без спеціального антикорупційного законодавства і спеціального органу для боротьби з корупцією можливо подолати це негативне явище. У КК Фінляндії діють лише положення, згідно яких за вчинення дій, що можуть кваліфікуватися як «корупційні», передбачено санкції від штрафу до ув'язнення строком до чотирьох років залежно від ступеня суспільної небезпеки злочину [60].

Одним з ефективних засобів контролю за діяльністю державних службовців є незалежні журналістські розслідування в ЗМІ, у результаті чого уся інформація, що представлена журналістами аналізується компетентними органами Фінляндії. Також Фінляндія відмовилася від недоторканності президента, депутатів, урядовців і суддів, тому кожен із них може постати перед судом за корупцію без попереднього схвалення з боку вищих органів. Упродовж останніх десяти років було звільнено і притягнуто до відповідальності значне число міністрів і урядовців вищої та середньої ланки [71].

У Японії досвід та практика боротьби з корупцією доводять, що відсутність єдиного кодифікованого акту, спрямованого на боротьбу з корупцією, не перешкоджає ефективному вирішенню цієї проблеми оскільки норми антикорупційного характеру містяться в багатьох національних законах.

У Японії одним із «найголовніших напрямів боротьби з корупцією це кадрова політика. Японським державним службовцям гарантована гідна оплата праці» [16]. Положення Закону «Про розкриття інформації» гарантують «громадянам держави доступ до офіційної інформації, яку зберігають в органах влади. Передбачено можливість вимоги розкриття інформації, адресованої Раді з контролю за розкриттям інформації в разі обмеження доступу до певного її частини» [16].

У Швеції значну роль у протидії корупції посідає церква і громадська думка, які мають право висловити свої підозри будь-якому бізнесмену, який за короткий період зумів отримати значний дохід, або додержавного службовця, доходи якого значно нижче його витрат. Також діє ціла низка громадських об'єднань антикорупційної спрямованості. Найбільш відома з них — «Інститут проти хабарів» при Торговій палаті Стокгольма. Для об'єктивного та прозорого оцінювання роботи органів державної влади громадянам було відкрито доступ до внутрішніх документів державного управління, що дає змогу усім охочим розуміти, як працює держава.

У рамках шведського парламенту не створено структури парламентського антикорупційного контролю, яка б займалася питаннями корупції в країні. Однак, при необхідності, до такого роду роботи долучаються Комітет у справах юстиції, Конституційний комітет та Парламентський омбудсмен юстиції, який вповноважений порушувати кримінальні справи проти посадових осіб.

Незважаючи на складність та багатогранність такого негативного соціального явища, як політична корупція, деяким державам вдається ефективно боротися з корупцією через створення ефективних механізмів протидії корупційним проявам.

Отже, особливості боротьби з корупцією й методи усунення цього негативного соціального явища передбачають: стимулювання чесності і відкритості функціонування публічних служб і державних службовців, низку законодавчих змін, просвіту громадян із приводу протидії корупції та антикорупційного законодавства, гідна оплата праці державних службовців, свобода слова, свобода журналістських розслідувань та вільне висвітлення новину ЗМІ.

Україна намагається боротись із корупцією й поступово впроваджує міжнародний досвід. Проте нам не вистачає політичної волі вищого керівництва держави щодо боротьби з корупцією і сформованої на її основі єдиної державної політики в галузі боротьби з корупцією, яка б містила комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального і правового характеру; забезпечила незалежність та спроможність органів антикорупційної сфери, підвищити ефективність систем запобігання корупції, у тому числі політичної.

Висновки до розділу 3

У розділі третьому надані пропозиції щодо вдосконалення законодавства щодо протидії політичній корупції в Україні; розглянуті пріоритетні напрямки імплементації досвіду інших країн щодо протидії політичній корупції.

1. У першу чергу необхідно вжити таких заходів:

- доопрацювати законодавчі норми, як, наприклад, «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [46], «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо певних питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [48];
- розглянути проекти, присвячені концептуальним майбутнім змінам, внесеним до діючого законодавства щодо регулювання грошової підтримки партійних організацій та виборчих кампаній згідно з міжнародним стандартом (зокрема, стосується підготовлених спільно IFES Україною та Трансперенсі Інтернешнл-Україною документів із пропозиціями додати положення чинної української законодавчої бази (стосується Закону «Про політичні партії в Україні» та законів щодо черговості, з якою діють загальнодержавний та місцевий вибір і суміжні законодавства).
- розробити та ухвалити загальнонаціональні методики для того, щоб оцінювати корупційні показники відповідно до стандартів ООН;
- визначити на законодавчому рівні визначення «політична корупція», «суб'єкти політичної корупції»;
- затвердити Антикорупційну стратегію на 2020–2024 роки тощо.

2. Пріоритетними напрямками імплементації кращих закордонних практик у сфері боротьби з корупцією в Україні на сучасному етапі є: в першу чергу, чіткий курс трансформації економіки, з врахуванням прозорих стратегічних пріоритетів; економічної деполітизації; обмеження поведінки монопольного

типу в більшості галузей економіки; впровадити відкритий діалог між владними державними органами з господарюючими суб'єктами. Конвенцією та іншими нормативно-правовими актами ЄС щодо протидії корупції передбачається криміналізація підкупу українських та закордонних посадовців, що реалізується в межах комерційних відносин та корупції в галузі комерційних взаємин між посадовцями з приватних секторів економіки.

Зокрема, один із методів протидії корупції, як запровадження освіти антикорупційного характеру та ідеологічно-інформаційної підтримки боротьби із корупцією, що є актуальною для боротьби з корупцією в Україні.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження теми магістерської роботи можна сформулювати висновки і пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Узагальнивши наукові дослідження поняття про «політичну корупцію» ми прийшли до висновку, що політична корупція — це маніпулювання політикою, установами, правилами процедури та рішеннями осіб, які приймають політичні рішення, зловживати своїм становищем для отримання приватної вигоди. До них належать: грубий конфлікт інтересів; зловживання державними ресурсами; злочинними структурами «хрещеними батьками» або компаніями, що фінансують політичних кандидатів, з метою перетворення їх на своїх клієнтів. Також встановили, що в законодавстві бракує визначення «політична корупція», що дає змогу стверджувати, що це явище в Україні існує, однак із ним неможливо боротися через відсутність нормативно-правових документів. Сучасне уявлення про корупцію ґрунтується на накопиченому за останні десятиліття досвіді і значно ширше за своїм змістом. Воно не зводиться до відбиття лише таких злочинних проявів корупції, як підкуп, продажність тощо. Сьогодні звинувачення в корупції часто ототожнюють зі звинуваченнями в інших, пов'язаних із нею, злочинах, і їх важко відокремити один від одного, а в деяких кримінальних справах елемент корупції тільки присутній, але не є визначальним. Отже, можна зробити висновок, що станом на сьогодні корупція є надзвичайно складним і багатогранним соціальним явищем для якого немає універсального, всеосяжного визначення. Водночас, політична корупція є наймасштабнішою проблемою для подальшої ефективної розбудови правової держави, та як системна політична корупція породжує недовіру громадян до політичної влади, підриває авторитет держави, несе небезпеку державності України та порушенню прав і свобод громадян.

2. Дослідивши систему управління запобігання і протидії корупції, можна виділити наступні елементи системи запобігання корупції: незалежне

розслідування всіх без виключення випадків корупції та притягнення до відповідальності винних осіб. Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) є основним органом виконавчої влади в Україні, на який покладено обов'язок забезпечувати дотримання вимог антикорупційного законодавства щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, шляхом перевірки електронних декларацій, звітів політичних партій та фактів щонаявності конфлікту інтересів; погодження антикорупційних програм інших органів; розробку проєктів Антикорупційної стратегії та Державної програми з її виконання; взаємодії з викривачами; складання адміністративних протоколів про вчинення високопосадовцями корупційних правопорушень; проведення антикорупційної експертизи проєктів законів та актів КМУ, ДБР, НАБУ, СБУ, НП, САП. Розслідування корупційних та інших злочинів здійснюють наступні органи державної влади:

- Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) здійснює розслідування корупційних злочинів, здійснених високопосадовцями або корупційні злочини з використанням державних коштів в особливо великих розмірах;

- Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) здійснює процесуальне керівництво та підтримує державне обвинувачення у Вищому антикорупційному суді в провадженнях, які віднесені до підслідності НАБУ;

- Національна поліція (НП) у частині корупційних злочинів здійснює розслідування злочинів, які не належать до компетенції НАБУ та ДБР.

- Державне бюро розслідувань (ДБР) здійснює розслідування корупційних злочинів, які вчинені правоохоронцями чи організованими групами;

- Служба безпеки України (СБУ) здійснює оперативно-розшукову діяльність, у тому числі в корупційних злочинах.

- Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) — орган виконавчої влади зі спеціальним статусом який здійснює виявленням та розшук активів, одержаних від корупційних злочинів та інших злочинів за

запитами правоохоронних органів, на стадії досудового розслідування здійснює заходи з управління арештованими активами з метою їх збереження або збільшення їх економічної вартості до моменту скасування арешту.

Притягнення до відповідальності здійснюють:

- Вищий антикорупційний суд (ВАС) здійснює розгляд проваджень про корупційні злочини, які підслідні НАБУ. Ухвалює рішення, як суд першої чи апеляційної інстанції.

- Загальні суди (місцеві, апеляційні, Верховний Суд) здійснюють розгляд справ за адміністративними протоколами, складеними НАЗК та НП; кримінальних проваджень про корупційні злочини, які розслідували ДБР, СБУ чи НП; справ стосовно притягнення до цивільно-правової відповідальності за здійснення корупційних правопорушень.

Як показує статистика антикорупційні органи не стали надійними інструментом у питаннях протидії корупції (притягненні до кримінальної та адміністративної відповідальності), система функціонування цих органів потребує додаткового врегулювання, адже містить низку недоліків, що викликають виникнення колізій та значне зниження ефективності антикорупційної діяльності.

3. Проаналізувавши європейський досвід функціонування систем запобігання корупції на прикладі країн членів ЄС Франції та Фінляндії у сфері нормативно-правового регламентування, інституційного, інформаційного забезпечення та практичного втілення розроблених засад, можемо визначити низку рекомендацій з удосконалення протидії політичній корупції в Україні. Насамперед має бути не вплив європейських норм щодо протидії політичній корупції, аполітична воля керівництва країни, не кількість створених органів державного управління у сфері запобігання і протидії корупції, а прозорість національного державного управління, суттєвий рівень політичної культури посадовців та рівнем правосвідомості громадян.

На нашу думку, цікавою в протидії політичній корупції є практика Фінляндії, яка відмовилася від недоторканності президента, депутатів,

урядовців і суддів, тому кожен із них, без попереднього схвалення з боку вищих органів, може бути визнаний судом винним за вчинення корупційного правопорушення. Протягом останніх десяти років притягнуто до відповідальності й було звільнено значну кількість міністрів і державних службовців вищої та середньої ланки.

Причини виникнення корупції для кожної країни можуть відрізнятися, але головною причиною буде виступати невдало побудована система державного управління (або незакінчені реформи в системі органів державного управління), непрофесіоналізм можновладців, недосконала судова система, політична корупція в парламенті, відсутність реальної волі національних лідерів для ефективного протистояння будь-яким без виключення проявам корупції, і в першу чергу проявам політичної корупції, обмеженість інститутів громадянського суспільства.

4. До чинників, які є причиною виникнення політичної корупції в Україні можемо віднести наступні:

- Політичний, проявляється в процесі реформування держави й суспільства, гальмування політичних процесів, повільний розвиток політичної структури та свідомості суспільства, дисбаланс функцій і повноважень гілок влади, відсутність ефективного громадського контролю за діяльністю вищих посадових осіб, відсутність системи виховання патріотичних почуттів та моральних якостей, відсутності державної ініціативи щодо створення громадських формувань і незалежних недержавних структур для зростання активності населення в боротьбі з корупцією;

- Економічний, пояснюється відсутністю сприятливого режиму діяльності підприємств та відсутністю прозорості процесів роздержавлення власності, надмірним втручанням в економіку з боку держави, різним рівнем достатку населення, що різко викорінює середній клас, тіньова економіка, бідність;

- Організаційно-управлінський, включає систему організації влади з типовими недоліками, надмірні повноваження бюрократичного апарату, поширення явища непотизму;

- Правовий, поширення правового нігілізму, як із боку посадових осіб так і громадян, відсутність можливостей забезпечення потреб легальним шляхом, відсутність цілісної системи антикорупційних заходів, формальний характер існуючої системи декларування, розмите визначення суб'єктів корупційних правопорушень (зокрема, політичних партій);

- Морально-психологічний, низький рівень громадської свідомості, корисливість державних службовців, професійна та моральна деформація частини керівників, що виявляється в толерантності до корупції та нерозуміння її наслідків;

- Ідеологічний, характеризується відсутністю системи цінностей та національної ідеології.

5. Також політична корупція має наслідки для політичної системи, а саме:

- економічні, які проявляються в гальмуванні економічних реформ, ставлять під загрозу економічні відносини з іншими державами, відбувається криміналізація економіки через ухилення від сплати встановлених податків, у результаті чого значна маса грошових ресурсів відходить у тінь, які потім використовуються з метою впливу на державно-владні інститути, або ж відбувається легалізація незаконно отриманих фінансових ресурсів, через порушення принципів приватизації державних підприємств в одних руках, за рахунок чого порушується принцип вільної конкуренції, відбувається монополізація ринку й підвищення собівартості продукції, яке населення мусить купувати по завищених цінах;

- морально-психологічні, які проявляються в суспільних відносинах між людьми, відбувається соціальна деформація та деморалізація суспільства, коли нівелюється основна правоохоронна функція держави, вона породжує відчуття беззахисності перед окремими інститутами, або ж державою загалом. Службові та посадові особи вдаються до зловживання наділеними повноваженнями, що призводить до криміналізації відносин.

- правові, які проявляються не скільки в обмеженні конституційних прав і свобод громадян чи порушенні законодавства, що характерно для корупції, з

якою ми стикаємось у повсякденному житті, а у встановленні певних преференцій для вузького кола осіб через ухвалення законодавчих актів, які в майбутньому матимуть негативні наслідки для населення, що сприяє розвитку правовому нігілізму та знижує розвиток держави, як правового інституту.

З вищезазначеного можемо сказати, що політична корупція, носить вкрай негативні наслідки, які відображаються на економічній, соціальній та політичній сферах.

Для запобігання та протидії корупції в Україні сформовано достатню значну законодавчо-нормативну базу, яка ґрунтується на світовому та вітчизняному досвіді. Однак визначені заходи досі не дали очікуваних суспільством результатів у даній сфері, оскільки ситуація з корумпованістю в Україні суттєво ускладнена: корупція стала чи не найголовнішою частиною управління державою й суспільства, а її негативний вплив на політичний, економічний та соціальний розвиток набув постійного характеру. В значній мірі ситуацію погіршує не тільки відкрите небажання можновладців вводити ефективний механізм контролю за власними ж діями, але й суто технічна проблема здійснення такого «всеосяжного» контролю. Таким чином на даний час антикорупційне законодавче забезпечення потребує вдосконалення.

6. Вплив корупції на прийняття державно-управлінських рішень унеможливорює втілення належного врядування як новітнього зразка публічного управління, що є загрозою національній безпеці та суспільному ладу нашої країни, справляє негативний вплив на організацію та роботу владних і політичних установ, послаблює довіру людей до органів влади, становить серйозну загрозу розвитку країни в майбутньому.

Дослідження нормативно-правових документів, дозволяє нам зробити висновок, що ще однією причиною низькою ефективності антикорупційних органів виступає порушенням системного підходу, що було допущено в процесі їх створення. У результаті, відбулось обтяження системи, а спровокована ним хаотичність породила протиріччя в її функціонуванні. Відсутність належного контролю діяльності антикорупційних органів ставить під загрозу

загальнонаціональні інтереси. Ще одним серйозним недоліком у цій сфері стає відсутність оновленої Антикорупційної стратегії, що мала б прийти на зміну тій, котра втратила чинність у 2017 році. Без наявності науково обґрунтованої, комплексної та офіційно затвердженої Стратегії, неможливим видається вироблення відповідної державної політики, що призводить до унеможливлення ефективної та системної боротьби з корупцією в державі.

Загалом, Україна сьогодні має всі шанси зменшити масштаби політичної корупції, використовуючи наявні наукові дослідження та досвід зарубіжних країн у цій сфері. Однак, за браком політичної волі, навіть найдосконаліше законодавство матиме виключно рекомендаційний характер, а діяльність правоохоронних органів лише буде удавати видимість протидії корупційній злочинності. Саме тому, важливим аспектом протидії корупції є становлення сильного громадянського суспільства, його співпраця з органами державної влади та підвищення рівня політичної культури. Усе вищесказане дає змогу створити ефективну основу для розвитку антикорупційної діяльності в Україні та сильну, демократичну, правову державу.

7. Дослідивши законодавство щодо протидії та політичній корупції в Україні можна зробити висновок про те, що необхідно вдосконалити правовий режим державної політики антикорупційного спрямування й насамперед необхідно вжити таких заходів:

- доопрацювати законодавчі норми, як, наприклад, «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» [46], «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо певних питань накладення арешту на майно з метою усунення корупційних ризиків при його застосуванні» [47];

- розглянути проекти, присвячені концептуальним майбутнім змінам, внесеним до діючого законодавства щодо регулювання грошової підтримки партійних організацій та виборчих кампаній згідно з міжнародним стандартом (зокрема, стосується підготовлених спільно IFES Україною та Трансперенсі

Інтернешнл-Україною документів із пропозиціями додати положення чинної української законодавчої бази (стосується Закону «Про політичні партії в Україні» та законів щодо черговості, з якою діють загальнодержавний та місцевий вибір і суміжні законодавства).

- розробити та ухвалити загальнонаціональні методики для того, щоб оцінювати корупційні показники відповідно до стандартів ООН;
- визначити на законодавчому рівні визначення «політична корупція», «суб'єкти політичної корупції»;
- затвердити Антикорупційну стратегію на 2020–2024 роки тощо.

8. Дослідження можливості імплементації зарубіжної практики в сфері боротьби з корупцією в Україні на сучасному етапі дали змогу з'ясувати, що основними чинниками, що сприяють економічній детінізації є: чіткий курс на трансформацію економіки, який має враховувати прозорі стратегічні пріоритети; звільнення політичного впливу на економіку; впровадження діалогу між владними державними органами з господарюючими суб'єктами. Конвенцією та іншими нормативно-правовими актами ЄС щодо протидії корупції передбачається криміналізація підкупу українських та закордонних посадовців, що реалізується в межах комерційних відносин та корупції в галузі комерційних взаємин між посадовцями з приватного сектору економіки. Зокрема, один із методів протидії корупції виступає запровадження освіти антикорупційного характеру та ідеологічно-інформаційна підтримка боротьби із корупцією, що є актуальною для боротьби з корупцією в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

9. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Арістотель. — Київ: Основи, 2000. — 239
10. Басанцов І. В. Корупція в Україні: сучасні реалії та ефективні засоби протидії: монографія / І. В. Басанцов, О. О. Зубарева. — Суми: Сумський державний університет, 2016. — 113 с
11. Goncharuk N., Pyrohova Y., Suray I., Prokopenko L., Prudius L. (2023). Public Administration in Ukraine in the Context of European Integration: Current State, Problems and Priorities. *Economic Affairs*, Vol. 68, № 03. pp. 1613-1627 URL: DOI:<http://dx.doi.org/10.46852/0424-2513.3.2023.27>
12. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01 січня 2020 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/m/4561>
13. Войтюк Р. В. Порівняльний аналіз повноважень детектива Національного антикорупційного бюро України та комісара Незалежної антикорупційної комісії Гонконгу / Р. В. Войтюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2017. — № 1. — С. 346–358.
14. Гаврилюк Л. В. Організаційно-правові засади вдосконалення діяльності уповноважених підрозділів системи МВС із питань запобігання і виявлення корупції / Л. В. Гаврилюк // Наука і правоохорона. — 2017. — № 3. — С. 70–76.
15. Гамбета Д. Корупція: Аналітична мапа // Політична корупція перехідної доби / пер. англ. / за ред. С. Коткіна та А. Шайо. — Київ: Видавництво «К.І.С.», 2004. — 440 с
16. Гонюкова Л. Багатопартійність по-українськи / Л. Гонюкова. // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. — 2009. — № 4. — С. 176–182
17. Громадська організація «ОПОРА» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.opora.ua/>

18. Данія починає боротьбу з корупцією в Україні. URL: https://antikor.com.ua/articles/149381danija_pochinaje_borotjbu_z_koruptsiyeju_v_u_krajini (дата звернення 18.03.2021)
19. Дерєга В. В. Політична корупція: визначення та особливості / В. В. Дерєга // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер.: Політологія. — 2009. — Т. 110, Вип. 97. — С. 72–76. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2009_110_97_15
20. Корчак, Н., Пархоменко-Куцевіл, О., (2021). Доброчесність державного службовця: етичний та юридичний виміри. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. ,2 (59), 78–84. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.59.15598>
21. Дем'янчук Ю. В. Розробка засобів запобігання та протидії корупції в Україні на основі досвіду розвинутих країн / Ю. В. Дем'янчук, О. І. Бака // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2018. — Вип. 31. — С. 67–69. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_31_18
22. Департамент запобігання політичній корупції [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/uk/departament-z-pytan-zapobigannya-politychnij-koruptsiyi/>
23. Державне бюро розслідувань. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://dbr.gov.ua>
24. Досвід зарубіжних країн у боротьбі з корупцією. URL: <http://uspishnaukraina.com.ua/strategy/69/244.html> (дата звернення 20.03.2021)
25. Журавський В. Корупція в Україні — не політика [Текст] / В. Журавський, М. Михальченко, О. Михальченко // НАН України, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. — К.: Фенікс, 2007. — 408 с.
26. Задорожний С. А. Місцева влада в боротьбі з корупцією / С. А. Задорожний // Ефективність державного управління. — 2014. — Вип. 41. — С. 234–242

- 27.Звіт про діяльність Національного агентства з питань запобігання корупції за 2016 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: ftp://91.142.175.4/nazk_files/zvity/NAPK_annual-report_2016.pdf
- 28.Зелена книга державної політики: корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії / С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш, Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий [та ін.]; за ред. Ю. Г. Кальниша. — К: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2010. — 88
- 29.«Інтегриті ЮА»: <https://integrityua.ngo/category/navchannya/>
- 30.Зубкова Л.А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні / Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ 2017. № 3(104) с. 38
- 31.Каліна А. Світові антикорупційні інструменти й Україна//Держзакупівлі. 2016.
- 32.Камінська Н. Доброчесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. Філософські та методологічні проблеми права. 2023. № 2 (26). С. 32–41. doi: 10.33270/02232602.32.
- 33.Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 // Відомості Верховної Ради України. — 2007. — № 49.
- 34.Комітет виборців України: http://www.cvu.org.ua/page/about_cvu
- 35.Кохан Г. В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія [Текст] / Г. В. Кохан // К.: НІСД, 2013. — 232 с.
- 36.Kramer J. Political Corruptionin USSR [Text] / J. Kramer // Political Research Quarterly. — 1977. — № 30. — P. 213–224.
- 37.Корж І.Ф. Політична корупція та правова безпека України / І. Ф. Корж // Право України. — 2009. — № 6. — С. 55–60.
- 38.Коржов Г.О. Олігархічна природа сучасного політичного режиму в Україні / Г.О. Коржов // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер.: Політичні науки. — 2008. — Вип. 3. — С. 103–117. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoar_2008_3_11.
- 39.Ларіна Н., Ларін С. (2022). Професіоналізація публічних службовців як напрям захисту національних цінностей в публічному управлінні. *Аспекти*

- публічного управління*. Т.10 №6, 95-101. URL :
<https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/976>
DOI: <https://doi.org/10.15421/152249>
40. Кушнар'юв І. В. Політична корупція в Україні: пошук методів протидії // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Сер. Філософсько-політологічні студії. — 2017. — № 14. — С. 150
41. Лавренюк Ю. Ф. Досвід запобігання та протидії корупції в країнах азіатсько-тихоокеанського регіону / Ю. Ф. Лавренюк // Ефективність державного управління. — 2014. — Вип. 39. — С. 40–46. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_39_7
42. Маркєєва О. Політична корупція в Україні: стан, чинники та засоби протидії. — Національна безпека й оборона. — 2009. — № 7. — С. 77–78
43. Мельник М. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії / М. Мельник // Національна безпека й оборона. — 2009. — Т. 111, № 7. — С. 67–72.
44. Національне агентство з питань запобігання корупції. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://nazk.gov.ua/uk/pro-nazk>
45. Національна доповідь щодо реалізації засад антикорупційної політики у 2019 році, <file:///C:/Users/User/Downloads/Proyekt-Natsdopovidi-2019.pdf>
46. Корчак, Н.М. (2023). Доброчесність як інструмент розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державної служби. *Аспекти публічного управління*, 11(4), 82–88. <https://doi.org/10.15421/152356> .
47. Невмержицький Є. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії / Євген Васильович Невмержицький. — К.: КНТ, 2008. — 368
48. Пащенко В. І. Антична література / В. І. Пащенко, Н. І. Пащенко. — Київ: Либідь, 2001. — 718
49. Перегуда Є. Бюрократія та політика: разом чи окремо? (Світовий досвід та українські реалії) / Є. Перегуда, І. Рейтерович // Нац. інтерес. — 2005. — № 2. — С. 10–16.

50. Політична корупція [Електронний ресурс] // Режим доступу: https://anticorruption-lesson.ed-era.com/polytychna_korupcyua.html#fn_20 —

Назва з екрану.

51. Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії: Аналітична доповідь Центру Разумкова [Текст] // Національна безпека й оборона. — 2009. — Т. 111, № 7. — С. 2–66

52. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції: Закон України від 08.10.2015 № 731–VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 49–50. — Ст. 449

53. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700–VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056

54. Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів: Закон України від 10.11.2015 р. № 722–VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 1. ст.2 (зі змінами)

55. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698–VII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051

56.47 Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794–VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55

57. Питель Ю.М. Характеристика національного антикорупційного бюро України як спеціалізованої інституції у сфері протидії корупції / Ю.М. Питель // Адміністративне право і процес, фінансове право, 2016. — вип. 6(1). — с. 245–248.

58. Положення про Управління запобігання корупції та проведення люстрації Міністерства внутрішніх справ України: затв. наказом МВС України від 22.12.2015. № 1613.

59. Подоляка С.А. особливості функціонування системи суб'єктів протидії корупції в органах прокуратури України / С.А. Подоляка // Наукові записки. Серія: право, 2018. — № 5. — с. 63–67.

60. Про затвердження Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України: наказ Ген. прокуратури України від 12.04.2016 № 149 // Центр комп'ютерних технологій: сайт. URL: http://cct.com.ua/2016/12.04.2016_149.htm
61. Про прокуратуру: закон України від 14.10.2014 № 1697-УП // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
62. Рачинський А. (2022) Роль управління знаннями у розвитку професійних компетентностей публічних службовців. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 10. <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.10.1>.
63. Рачинський, А. (2022). Самоменеджмент в контексті розвитку професійної кар'єри державних службовців. *Аспекти публічного управління*. 10(6), 88-94. <https://doi.org/10.15421/152248>.
64. Рух Чесно <https://www.chesno.org/information/methodologies/>
65. Рецепти антикорупційного успіху Нової Зеландії URL: <https://gurt.org.ua/news/informator/50782/> (дата звернення 20.03.2021)
66. Сніжко Д. В. Особливості розвитку правосвідомості публічних службовців та посадових осіб органів місцевого самоврядування України: ціннісно-правовий аспект. *Міське самоврядування в умовах відновлення України: виклики та перспективи* (09 грудня 2022 року. Київ, ННІ ПУДС) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, В. Л. Ковтун Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 135-138 с.
67. Середній клас в Україні: уявлення й реалії [Текст]: [дослідження-монографія] / [Анатолій Рачок та ін.]. — Київ: Заповіт: Центр Разумкова, 2016. — 258 с.
68. Сніжко Дмитро, Ларіна Наталія. Командний підхід в управлінні персоналом на державній службі в умовах воєнного стану в Україні. *Глобалізаційні виклики: урядування майбутнього: матеріали міжнар. наук.- практ. конф.* (Київ, 7–8 черв. 2022 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. С. 381-383.
69. Сорокіна Н. Доброчесність як необхідний морально-етичний складник

діяльності публічного службовця. *Національний юридичний журнал: теорія и практика*. 2017 (жовтня). С. 39-42.

70.Созанський Т. І., Луцик В. В. Повноваження національного агентства з питань запобігання корупції. — 2018. — № 1. — с. 302–314.

71.Скомаров О. Принципи діяльності Національного антикорупційного бюро України / О. Скомаров // Науковий часопис Національної академії прокуратури України, 2016. — № 3. — с. 222–229.

72.Скочияс-Павлів О. В. Правові аспекти удосконалення державної антикорупційної політики. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/26678/1/006-027-033.pdf>

73.Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей / Організація економічного співробітництва й розвитку; Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи й Центральної Азії // OfficialwebsiteofTheOrganisationforEconomicCo-operationandDevelopment. — Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/7/51/39972270.pdf> (22.06.2011)

74.Трансперенсі Інтернешнл. URL: <https://www.transparency.org/cpi2019>

75.Трансперенсі Інтернешнл. <https://www.transparency.org/en/our-priorities/political-integrity>

76.Трепак В. М. Міжнародний досвід запровадження системи заходів антикорупційної спрямованості // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 2 (10). С. 233–246

77.Тимошенко І. В. Вибори та корупція: сутність, причини, заходи запобігання / І. В. Тимошенко. // Правовий вісник Української академії банківської справи. — 2014. — № 2. — С. 7 — 11.

78.Тодика О. Проблема забезпечення законності виборчого процесу й політична корупція / О. Тодика. // Вісник центральної виборчої комісії. — 2006. — № 1(3). — С. 83–86.

79.Трепак В. М. Система заходів антикорупційної діяльності в розвинутих країнах світу // Публічне право. 2016. № 1. С. 24–27.

80. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1999 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_102
81. Чурсін В. П. Корупція в Україні як перешкода впровадженню належного врядування / В. П. Чурсін // Теорія та практика державного управління. — 2010. — Вип. 4. — С. 171–179. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2010_4_28
82. Шинкаренко Н. В. Національне антикорупційне бюро України як суб'єкт запобігання корупції / Н. В. Шинкаренко // Прикарпатський юридичний вісник. — 2016. — Вип. 2. — С. 74–77. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pjuv_2016_2_18
83. Шитий С. І. Причини правового нігілізму та шляхи його подолання в Україні / С. І. Шитий, А. О. Бондаренко // Підприємництво, господарство і право. — 2017. — № 2. — С. 235–239. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2017_2_46.
84. Inge Amundsen Political Corruption: An Introduction to the Issues WP 1999: 7 <https://www.cmi.no/publications/file/1040-political-corruption.pdf>, 3,6
85. Turchynov K. O. (2017). Political corruption. Causes of the sources and legal mechanisms of its extension. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, (3), 19–23. Retrieved from <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/112>
86. The Constitution (731/1999) 11.07.1999 // Finlex.fi. — Electronic date. — Data of access: 08.07.2011. — Mode of access: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf>
87. The State Civil Servants' Act (750/1994) // Finlex.fi. — Electronic date. — Data of access: 08.07.2011. — Mode of access: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1994/>
88. The Act on the Openness of Government Activities (621/1999) // Finlex.fi. — Electronic date. — Data of access: 08.07.2011. — Mode of access: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/>

89. The Administration Act (625/2001) // Finlex.fi. — Electronic date. — Data of access: 08.07.2011. — Mode of access: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/haku.php?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Administration>
90. The Penal Code of Finland // Finlex.fi. — Electronic date. — Data of access: 08.07.2011. — Mode of access: <http://www.finlex.fi/pdf/saadkaan/E8890039.PDF>
91. The Finnish legal system / edited by Jaakko Uotila. — Helsinki: Finnish Lawyers Pub. Co., 2000. — 254 p.
92. United Nations Convention against Corruption Signature and Ratification Status 21 September 2016 [Електронний ресурс] // Режим доступу: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/signatories.html> — Назва з екрану.
93. Johnston M. The Political Consequences of Corruption: A Reassessment [Text] / M. Johnston // Comparative Politics. — 1986. — Vol. 18, № 4. — P. 459–477.
94. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88.
95. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131.
96. Закон України «Про запобігання корупції» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014. — № 49.

